

Ksenija Turković
Sunčana Roksandić Vidlička
Aleksandar Maršavelski
(ur.)

HRESTOMATIJA HRVATSKOGA MEDICINSKOG PRAVA

Biblioteka *Udžbenici*
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, 2016.

Sadržaj

PREDGOVOR	IX
UVOD	1
Ante Čović	
Pojmovna razgraničenja: moral, etika, medicinska etika, bioetika, integrativna bioetika	3
Tatjana Babić, Sunčana Roksandić Vidlička	
Osnove zdravstvenog prava: Definicija, načela i izvori zdravstvenog prava.....	10
Jozo Čizmić	
Medicinsko pravo – pojam, izvori i načela.....	23
IZ POVIJESTI MEDICINSKOG PRAVA	39
Ernest Miler	
Kriminalno pravna odgovornost liječnika	41
Josip Šilović	
Pobačaj se mora strogo kazniti.....	69
Mirjan Damaška	
Neki krivičnopravni aspekti liječničkih zahvata	72
Zlata Đurđević	
Povijesni razvoj pravnog položaja počinitelja s duševnim smetnjama u kontinentalnoj Europi.....	81
MEĐUNARODNO KAZNENO PRAVO I MEDICINA.....	121
Sunčana Roksandić Vidlička, Vinko Galiot	
Eksperimenti na ljudima kao zločin protiv čovječnosti: Od nürnberškog Medicinskog suđenja do Pfeizera	123
PRAVA PACIJENATA KAO KORISNIKA ZDRAVSTVENIH USLUGA	167
Sanja Babić-Bosanac, Ana Borovečki	
Prava pacijenata u Republici Hrvatskoj - pregled legislative i problematika njezine implementacije	169
Iris Goldner Lang	
Pravo pacijenata na prekograničnu zdravstvenu skrb u Europskoj uniji.....	178
OSOBE S DUŠEVNIM SMETNJAMA	189
Velinka Grozdanić	
Uvod u Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama	191
Velinka Grozdanić	
Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama u Hrvatskoj.....	196
Zlata Đurđević	
Kritičko-poredbeni osvrt na pravni položaj počinitelja s duševnim smetnjama u Republici Hrvatskoj.....	203

Ksenija Turković, Sunčana Roksandić Vidlička, Aleksandar Maršavelski Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama prema novom Kaznenom zakonu	225	BIOMEDICINSKA ISTRAŽIVANJA I LJUDSKI GENOM	453
Velinka Grozdanić, Dražen Tripalo Novosti u Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama	233	Ana Borovečki, Vlasta Bradamante, Dubravka Šimonović, Sanja Babić-Bosanac Etički pristup znanstvenim istraživanjima u kojima se koriste pohranjeni biološki materijali pacijenata i njihovi medicinski podatci	455
Dražen Tripalo, Zoran Burić Položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva	250	Zvonimir Šeparović O nekim dvojbenim zahvatima u čovjeka: Etički i pravni problemi humane genetike i prokreacije	468
Iva Čatipović, Ana-Marija Grubišić, Katja Kerin Teorijsko-istraživački osvrt na osobe s duševnim smetnjama u kaznenopravnom aspektu	273	Ksenija Turković, Dubravka Šimonović Pravna regulacija kloniranja u nas i u svijetu	482
LIJEČNIČKA TAJNA	287	Darko Polšek Sloboda kloniranja	501
Jozo Čizmić Pravno uređenje instituta liječničke tajne u hrvatskom pravu	289	Juraj Brozović, Vinko Galiot Pravni status embrija i istraživanje na embrionalnim matičnim stanicama – u vrtlogu biotehnologije, bioetike i prava	513
MEDICINSKA BIOETIKA	317	INFORMIRANI PRISTANAK	549
Ana Borovečki Etika javnog zdravstva – je li javnom zdravstvu potrebna specijalna etika?	319	Ksenija Turković Informirani pristanak i pravo na odbijanje tretmana u Republici Hrvatskoj	551
Ivana Zagorac, Hrvoje Jurić Bioetika u Hrvatskoj	323	Iva Sorta-Bilajac Informirani pristanak u UNESCO-ovim bioetičkim dokumentima	567
Iva Sorta-Bilajac Bioetičke konzultacije: između pravne nedorečenosti i stvarne potrebe (primjer KBC-a Rijeka)	333	Ksenija Turković, Sunčana Roksandić Vidlička, Juraj Brozović Informirani pristanak djece u hrvatskom zakonodavstvu	572
STALEŠKO PRAVO LIJEČNIKA	347	Saša Nikšić Načelo autonomije pacijenta u hrvatskom zakonodavstvu	585
Sunčana Roksandić Vidlička Staleško pravo kao izvor zdravstvenog prava	349	Ivana Milas Klarić Izjave volje za slučaj nesposobnosti	592
ODLUKE O POČETKU I KRAJU ŽIVOTA I MEDICINSKO KAZNENO PRAVO	367	Tihana Ana Reljić, Nika Jurković Informirani pristanak pacijenata kroz prizmu hrvatske urološke prakse	609
Vjekoslav Miličić, Gordana Miličić Čudoredno-deontološko-pravni aspekti terminalnih stanja čovjeka	369	PRESAĐIVANJE DIJELOVA LJUDSKOG TIJELA	619
Ksenija Turković, Sunčana Roksandić Vidlička, Aleksandar Maršavelski Eutanazija i potpomognuto samoubojstvo – etičke dileme kriminalne politike	380	Zvonimir Šeparović Presađivanje dijelova ljudskog tijela (uz prijedlog Nacrta zakona o presađivanju dijelova ljudskog tijela u svrhe liječenja)	621
Anita Kurtović Mišić Novosti u kaznenopravnom uređenju čedomorstva, usmrćenja na zahtjev i protupravnog prekida trudnoće	398	Vanda Božić Kaznenopravni problemi transplantacije dijelova ljudskog tijela suočeni s ilegalnim tržištem ljudskih organa	628
MEDICINSKI POTPOMOGNUTA OPLODNJA	411	VJEŠTAČENJE U MEDICINI	659
Dubravka Hrabar Pravni dosezi medicinske oplodnje u Hrvatskoj	413	Sunčana Roksandić Vidlička Liječnici kao stalni sudski vještaci – uvjeti za imenovanje i uloga u parničnom postupku	661
Sunčana Roksandić Vidlička, Dijana Hrstić, Zrinka Kirin Bioethical and legal challenges of surrogate motherhood in the Republic of Croatia	430		

Jozo Čizmić O vještačenju u parničnom postupku s posebnim osvrtom na vještačenje u području medicine	677
Dragan Primorac, Damir Primorac, Sara-Sanela Butorac, Mihaela Adamović Analiza DNA u sudskoj medicini i njezina primjena u hrvatskome kaznenopravnom sustavu.....	707
ODGOVORNOSTI ZDRAVSTVENIH RADNIKA I USTANOVA.....	725
Sanja Babić-Bosanac, Ana Borovečki Medicinske pogreške u Hrvatskoj.....	727
Petar Klarić Građanskopravna odgovornost za liječničku grešku	732
Marko Baretić Građanskopravna odgovornost za neispravan proizvod u zdravstvu.....	749
Saša Nikšić Odgovornost za štete u zdravstvenim ustanovama – pretpostavke, odgovorne osobe, oslobođenje od odgovornosti	772
Sunčana Roksandić Vidlička, Iris Goldner Lang, Aleksandar Maršavelski Regulating breaches of professional ethics and conducting disciplinary proceedings against physicians in Europe	785
KAZNENA DJELA PROTIV ZDRAVLJA LJUDI	809
Sunčana Roksandić Vidlička Aktualna pitanja pojedinih kaznenih djela protiv zdravlja ljudi u svjetlu donošenja nacrtu izmjena hrvatskog kaznenog zakona.....	811
Ksenija Turković, Sunčana Roksandić Vidlička Reforma kaznenog zakonodavstva u području zdravstva - Kaznena djela protiv zdravlja ljudi de lege ferenda	860
ALTERNATIVNO RJEŠAVANJE SPOROVA U MEDICINI.....	881
Ksenija Turković, Sunčana Roksandić Vidlička, Aleksandar Maršavelski Recommendation on alternative dispute resolution in medical liability in Council of Europe member states	883
NOVI PROJEKTI	895
Svetlana L. Paramonova Bioethics and Criminal Law: the Role of the European Court of Human Rights in Setting Standards for the Protection of Human Rights (Project Description)	897

PREDGOVOR

Medicinsko pravo je relativno nova pravna disciplina. U Republici Hrvatskoj nije nepoznanica. Pojedinačni problemi iz područja medicinskog prava izučavani su u okviru drugih pravnih znanosti još od početka prošlog stoljeća, a u posljednjih tridesetak godina medicinsko pravo se počelo proučavati i predavati kao samostalna pravna disciplina. Bavljenje medicinskim pravom zahtjeva usvajanje širokog spektra znanja. Uz područja koja pripadaju medicinskim i zdravstvenim strukama u fokusu proučavanja nalaze se razne pravne grane te društvene i humanističke discipline. Razvojem biomedicinskih znanosti (novih tehnologija, medicinskih istraživanja, robotike, itd.) kao i samog društva, odnosa prema ljudskim pravima i bioetici povećava se broj pitanja kojima se medicinsko pravo. Sve to dovodi do stalne i ubrzane potrebe propitivanja načela i zakonitosti koji vladaju i imaju prevagu unutar ovog područja te vodi ka konstantnom promišljanju instituta koji se proučavaju u okviru medicinskog prava. Unatoč razvojnem putu koje je grana medicinskog prava do sada prošla u Republici Hrvatskoj, ona još uvijek nije zaokružena cjelina, no jasno je da je medicinsko pravo danas potrebnije nego ikada.

U Hrvatskoj u posljednjem desetljeću, broj stručnih i znanstvenih radova koji pokrivaju tematiku medicinskog prava znatno se povećao, kao i broj izbornih predmeta koji na neposredan ili posredan način razrađuju tematiku ove pravne grane. *Prof. emerit. Zvonimir Šeparović* prvi je uveo taj izborni predmet na Pravni fakultet u Zagrebu dok je Hrvatska još bila dio Jugoslavije, da bi prije nekoliko godina bio osnovan poslijediplomski specijalistički studij na Pravnom fakultetu u Splitu pod vodstvom *prof. dr. sc. Jose Čizmića* i *prof. dr. sc. Anite Kurtović Mišić*.

Od značaja za daljnji razvoj medicinskog prava i bioetike u Hrvatskoj jest i *UNESCO Chair Unit iz bioetike i prava* osnovan u svibnju 2009. godine pri *Katedri za kazneno pravo na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu* pod vodstvom *prof. dr. sc. Ksenije Turković*. Danas je hrvatski UNESCO Unit aktivan i u uspostavljanju i radu novoosnovane europske podružnice UNESCO Chair Unit-a. Rad hrvatskih znanstvenika i stručnjaka u području medicinskog prava prepoznalo je i *Svjetsko udruženje za medicinsko pravo (WAML)*, koje je organizaciju 18. Svjetskog kongresa iz Medicinskog prava 2010. godine povjerilo upravo *Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu*. Za razvoj medicinskog prava i bioetike u Hrvatskoj iznimno je zaslužan i *Centar izvrsnosti iz područja integrativne bioetike Sveučilišta u Zagrebu*. Zahvaljujući predanom radu *Centra integrativne bioetike* koji je uspostavljen pri Filozofskom fakultetu pod vodstvom *prof. dr. sc. Ante Čovića*, u Zagrebu Sveučilište postalo je 2013. godine nositeljem Centra izvrsnosti. Razvoj prava i bioetike pri Katedri za kazneno pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu dodatno je ove godine osnažen sudjelovanjem u *Europskom NEWFELPRO projektu: "Bioethics and Criminal Law: the Role of the European Court of Human Rights in Setting Standards for the Protection of Human Rights"* u okviru kojeg se kritički razmatra uloga Europskog suda za ljudska prava u postavljanju standarada u području bioetike.

U svakom slučaju, govorimo o vrlo dinamičnoj grani prava koja zahtjeva svoju hrvatsku *Hrestomatiju* kako bismo bolje razumjeli dosadašnja dostignuća, ali i slabosti u pristupu problematici koju obuhvaća medicinsko pravo, učili na eventualnim greškama i početnim pokušajima, a u cilju što uspješnijeg razvoja ove grane prava i što plodonosnijeg zaokruživanja područja koje obuhvaća. Objavljivanje *Hrestomatije* osmislili smo kao jednu

**PRESAĐIVANJE
DIJELOVA
LJUDSKOG TIJELA**

Zvonimir Šeparović

Presadivanje dijelova ljudskog tijela (uz prijedlog
Nacrta zakona o presađivanju dijelova ljudskog
tijela u svrhe liječenja)

Vanda Božić

Kaznenopravni problemi transplantacije
dijelova ljudskog tijela suočeni s ilegalnim
tržištem ljudskih organa

Vanda Božić*

Kaznenopravni problemi transplantacije dijelova ljudskog tijela suočeni s ilegalnim tržištem ljudskih organa

1. UVOD

U proteklih svega nekoliko desetljeća, zahvaljujući razvoju medicine i znanosti, uspješno je produžen ljudski životni vijek. Još daskora, pacijenti s dijagnozom zatajenja određenog vitalnog organa bili su primorani na svakodnevnu borbu za život, za život koji im je ovisio o aparatima. Neizlječivi bolesnici vodili su iz dana u dan bitku za život za koju su znali da će, na kraju, izgubiti.

Danas transplantacijom organa, najsvremenijom i dokazano najuspješnijom metodom liječenja, neizlječivi su bolesnici postali izlječivi, a i sama im je kvaliteta života poboljšana. Međutim, sa samom je transplantacijom organa povezano puno pitanja koja traže odgovor. Na koji način i koji sve uvjeti trebaju biti ispunjeni da bi transplantacija organa kao operativni zahvat bila u konačnici zakonski valjana? Kad se smije, kojim osobama i pod kojim kondicijama izvršiti eksplantacija nekog organa? Tko ima pravo na implantaciju tog organa te koji se preduvjeti moraju ostvariti da bi primatelj mogao prihvatiti organ od donora. Postaje li živi donor doživotni invalid? U radu će se prikazati analiza stanja učinjenih transplantacija organa u našoj državi te će se dati odgovor na pitanje koji se ljudski organi mogu transplantirati. Tko je na listi prioriteta za transplantaciju s obzirom na to da znamo kako uvijek nekoliko osoba čeka na prvi mogući transplantat koji je svima od njih neophodan za život? Kako doći do donora organa i koju cijenu treba platiti? Problem nedostatka organa za transplantaciju, problem s kojim se susreće gotovo cijeli svijet u današnje vrijeme konstantan.

Nedostatak donora organa otvara vrata kriminalu trgovanja ljudskim organima i stvara plodno tlo za ilegalno tržište. Kupci iz jedne države, donatori iz druge države, a transplantacija organa izvršena u trećoj državi, scenarij gotovo identičan u svakom slučaju prodaje i kupnje nekog ljudskog organa neophodnog za život na ilegalnom tržištu.

Transplantacija organa u Republici Hrvatskoj regulirana je Kaznenim zakonom, ali i drugim blanketnim zakonima i propisima. U radu će se dati odgovori na mnogobrojna pitanja u kojima se dodiruju, ali i razilaze kazneno pravo i medicina.

U radu je učinjena analiza kaznenih djela kojima je inkriminirano trgovanje ljudskim organima u našem kaznenom zakonodavstvu:

- A - Kaznena djela protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva
- Kazneno djelo iz čl.106. **trgovanje ljudima**
- Kazneno djelo iz čl. 107. **trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zametcima**

* Dr. sc. Vanda Božić, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za kazneno pravo. Rad je pisan u okviru potpore Hrvatske zaklade za znanost i odobrenog projekta pod br.1949. *Multidisciplinary Research Cluster on Crime in Transition - Trafficking in Human Beings, Corruption and Economic Crime.*

B - Kazneno djelo protiv zdravlja ljudi

- Kazneno djelo iz čl. 182. **nedopušteno uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela**

Navedenim kaznenim djelima prikazan je različit objekt kaznenopravne zaštite, ali na kraju, identičan cilj.

Zbog stalne potražnje i porasta za rezervnim ljudskim organima ilegalno tržište organa sve se više oslanja na žive donore. Siromašni i neobrazovani živi donatori pristaju na prodaju svog organa za vrlo nisku cijenu koju posrednici u višestruko uvećanom iznosu naplate od bogatih potencijalnih primatelja organa koji ne pitaju za cijenu rezervnog dijela do kojeg na legalan način u ostatku predviđenog kratkog života ne bi mogli ni doći. Jesu li propisane kazne srazmjerne počinjenom kaznenom djelu? Predlaže se propisivanje većih kazni za posrednike u trgovanju ljudskim organima, liječnike i kompletno medicinsko osoblje koje sudjeluje u transplantaciji dobivenog organa na ilegalan način. Nužno je i ograničiti davanje organa između živih osoba koje nisu ni u kakvoj rodbinskoj ili drugoj srodničkoj vezi.

Cilj je legalnim putem povećati broj organa za transplantaciju dobivenih od *ex cadavere* donora te time smanjili brojku *ex vivo* donora organa. Sukladno tomu, nameće se potreba djelovati na svijest ljudi da za života donesu odluku o donaciji vlastitih organa poslije smrti.

2. TRANSPLANTACIJA ORGANA

2.1. Pojam i prve transplantacije organa u svijetu

Riječ transplantacija potječe od starolat. izraza *transplantatio*, i to od dviju riječi: *trans - preko, kroz, s druge strane* te *planta - biljka presadnica, kalem*, a znači presađivanje dijelova tkiva ili organa izdvojenih iz tijela na taj isti ili drugi organizam.¹ Transplant, *presadak, kalem*, presađeno je tkivo ili organ. Transplantati s obzirom na stupanj nesrodnosti mogu biti ksenogenični (s pripadnika jedne na pripadnika druge vrste), alogenični (između genski nesrodnih pripadnika iste vrste), singenični (između jednojajčanih blizanaca) te autologni (s jednog na drugi dio tijela iste jedinice).² Transplantacija se obavlja kao nužan operativni zahvat i najsvremeniji način liječenja kod zatajenja određenog organa bez kojeg bi život ubrzo prestao. Predstavlja jedno od najvećih dostignuća medicinske znanosti u današnje vrijeme, podrazumijeva vrhunsku stručnost i konstantno usavršavanje kirurga te besprijeekornu koordiniranost čitavog liječničkog tima i medicinskog osoblja za vrijeme trajanja samog zahvata. S obzirom na to da se radi o ljudskim organima, može se pretvoriti i u bitku za život.

¹ Hrvatsko-latinski rječnik. 1994. Zagreb. Vidi pojam *transplantatio, transplantacija*.

² Grbac, J.; Tomašević, L.; Pelčić, G. 2008. Etičko-kršćanski stavovi o transplantaciji organa, *Služba božja, liturgijsko pastoralna revija*, godina XLVIII, Split, br. 3, str. 231.

Autologni i singenični transplantati u pravilu trajno preživljuju, dok alogenični i ksenogenični redovito u primatelju izazivaju više ili manje izraženu transplantacijsku reakciju ili odbacivanje organa. *Medicinski leksikon*. dostupno na: <http://www.medicinski-leksikon.info/znacenje/transplantat.html> (pristupljeno 15.11.2015.).

Transplantacija ili presađivanje organa³ kirurški je zahvat koji se sastoji od dviju faza, prvi je dio zahvata eksplantacija ili vađenje organa, tkiva ili stanice jedne osobe, a drugi dio obuhvaća implantaciju ili usađivanje istog organa, tkiva ili stanice u drugu osobu.⁴ Prema Zakonu o uzimanju i presađivanju dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja, *presađivanje* je postupak namijenjen ponovnom uspostavljanju određenih funkcija ljudskog tijela prijenosom organa darivatelja u primatelja.⁵ Donirati i transplantirati mogu se srce, bubrezi, jetra, pluća, gušterača, tanko crijevo, a od tkiva koštana srž, koža, kosti, srčani zalistci, krvne žile i rožnice te krvotvorne matične stanice i stanice otoka gušterače.⁶

Organ se može uzeti i od živog donora, to su obično situacije kad netko od članova obitelji koji je podoban biti darivatelj odluči jedan od dvaju svojih parnih organa dati bolesnom članu obitelji. U praksi najčešće je riječ o darivanju jednog bubrega ili koštane srži.⁷

Ipak, najviše je slučajeva transplantacije organa *ex cadavere*, presađivanja organa od umrle osobe koja se za života nije protivila donaciji organa.

Početak 20. st. počela se razvijati znanost o presađivanju organa i sama kirurška metoda, međutim u prvoj polovici 20. st. većina operacija završavala je neuspjehom.⁸ U to doba prve značajne i uspješno učinjene transplantacije bile su presađivanje rožnice davne 1905. g. u Austriji, tri godine kasnije presađivanje zgloba koljena od umrle osobe te presađivanje tkiva kože s jednog jednojajčanog blizanca na drugog 1920. g.⁹ Sredinom prošlog stoljeća uspješno je izvršena prva transplantacija bubrega, također, između jednojajčanih blizanaca. Operativni zahvat izvršili su 23. 12. 1954. godine dvojica liječnika kirurga, dr. Joseph E. Murray i dr. David Hume.¹⁰ Rezultat samog zahvata bio je produžetak života za osam godina blizancu kojem je doniran organ.¹¹ Šezdesetih godina prošlog stoljeća transplantirana je i gušterača s umrlog darivatelja te izvršena prva transplantacija srca u Južnoj Africi i

prva transplantacija jetre u SAD-u. Godine 1989. u Chicagu je izvršeno prvo presađivanje jetre sa živog donora.¹²

Procjena je da preko milijun osoba u svijetu čeka na presađivanje organa, međutim, zbog nedostatka organa godišnje se transplantira svega 100.000 organa.¹³ U Europi se u prosjeku na organ čeka tri godine, a od sveukupnog broja bolesnih na listi čekanja, 30% njih dobije presađeni organ, 35% ih ostaje na listi čekanja, a 35% ih umre čekajući organ.¹⁴

U 2015. godini broj izvršenih transplantacija u SAD-u je po prvi put prešao 30 tisuća, dok je 81% organa transplantirano od mrtvih darivatelja.¹⁵

2.2. Početak i razvitak transplantacije organa u Hrvatskoj

Prva transplantacija u Republici Hrvatskoj izvršena je u Rijeci 1971. g. Operativnim zahvatom bolesnom pacijentu presađen je bubreg od živog donora. Drugom pacijentu, godinu poslije, presađen je uspješno bubreg od *ex cadavere* donora.¹⁶ Transplantacija bubrega jedini je način pomoći bolesnicima kojima bubreg ne radi i koji su svaki drugi dan ovisni o dijalizi u bolnici kako bi uopće mogli živjeti. Jedina je nada bolesnicima čija jetra ili pluća ne rade, slijepim osobama kojima se na drugi način ne može pomoći, samo transplantacija novog organa, nove jetre, novih pluća, nove rožnice.¹⁷

Pacijentima kojima je dijagnosticirano terminalno srčano zatajivanje, za daljni život jedino ih spašava novi organ, novo srce. U Zagrebu je 1986. g. u Kliničkom bolničkom centru izvršena prva transplantacija srca nakon što je prije dvadeset godina po prvi put učinjena u Južnoj Africi.¹⁸ KBC Zagreb 1990. godine uspješno izvršava i prvu transplantaciju jetre. Tek prije četrnaest godina po prvi put je presađena jetra bebi staroj svega deset mjeseci od živog donora, oca, koji je darovao segment svoje jetre.¹⁹ Klinička bolnica Jordanovac bilježi prvu transplantaciju pluća prije trinaest godina.²⁰

³ Organ je diferencirani dio ljudskog tijela koji oblikuju različita tkiva, koji zadržava svoju strukturu, vaskularizaciju i sposobnost razvijanja fizioloških funkcija sa značajnom razinom autonomnosti. Dio organa također se smatra organom ako se njegova funkcija koristi u istu svrhu kao i cijeli organ u ljudskom tijelu zadržavajući zahtjeve strukture i vaskularizacije. Čl. 4., st. 5. Zakona o uzimanju i presađivanju dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja. Narodne novine br. 144/12

⁴ Transplantacija je presađivanje tkiva ili organa s jedne jedinke na drugu. Organi se mogu transplantirati sa živa ili mrtva davatelja, a glavni problem u transplantaciji predstavlja imunološka reakcija primatelja na presađeno tkivo. Medicinski leksikon. dostupno na: <http://www.medicinski-leksikon.info/znacenje/transplantacija.html> (pristupljeno 15.11.2015.).

⁵ Čl. 4. st. 15. Zakona o uzimanju i presađivanju dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja, Narodne novine br. 144/12

⁶ Hrvatska donorska mreža: Darivanje organa, dostupno na: <http://www.hdm.hr/o-davatelju-organa/> (pristupljeno 15.11.2015.).

Više o darivanju organa i transplantaciji vidi u: Vodič za kvalitetu i sigurnost u transplantaciji organa, tkiva i stanica. 1. izdanje. Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi RH.

⁷ Vidi: Krstulović, B. *Detekcija, selekcija i evaluacija donora*. <http://www.hdm.hr/tečaj/HTML/DAVATELJ.htm> (pristupljeno 15.11.2015.).

⁸ Povijest transplantacije organa, Hrvatska donorska mreža, dostupno na: <http://www.hdm.hr/povijest-transplantacije/> (pristupljeno 15.11.2015.).

⁹ Ibid. Više o tome vidi: Božić, V. 2012. *Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta*. Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu, str. 17-25.

¹⁰ Dostupno na: <http://www.donatelifeny.org/all-about-transplantation/organ-transplant-history/> (pristupljeno 15.11.2015.).

¹¹ Dostupno na: http://www.donatelifeny.org/uploaded_files/tiny_mce/files/interview_joseph_murray.pdf (pristupljeno 15.11.2015.).

¹² Povijest transplantacije organa. Hrvatska donorska mreža. dostupno na: http://www.hdm.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=66 (pristupljeno 15.11.2015.).

¹³ Podatci dostupni na: Transplantacijski program, objavljeni 14.3.2014. http://www.cybermed.hr/vijesti/obiljezen_svjetski_dan_bubrega (pristupljeno 15.11.2015.).

¹⁴ Povrzanović, I. *Što je istina o crnom tržištu i trgovini ljudskim organima - Mitovi i stvarne prijetnje*. dostupno na: http://www.hdm.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=320:to-je-istina-o-crnom-trituvini-ljudskim-organima-mitovi-i-stvarne-prijetnje&catid=47:mitovi-i-stvarnost&Itemid=69 (pristupljeno 15.11.2015.). isto i na: *Bioetička pitanja i dvojbe*. dostupno na: <http://www.hdm.hr/bioeticka-pitanja/> (pristupljeno 15.11.2015.). isto i na: http://neuron.mefst.hr/docs/katedre/med_humanistika/Medicina/MHIV/2013_14/Slu%C4%8Dajevi-seminari-SVE%2025-12-2013.pdf (pristupljeno 15.11.2015.).

¹⁵ Podatci: *Organ Procurement and Transplantation Network (OPTN)*. preuzeto od <http://www.hdm.hr/2016/01/29/znacajni-porast-prikupljenih-organa-u-sad-u/> (pristupljeno 1.2.2016.).

¹⁶ Prvu eksplantaciju bubrega sa živog donora u Hrvatskoj učinio je prim. dr. Vjerislav Peterković, a bubreg je implantirao prof. dr. Vinko Frančičković. http://www.kbc-rijeka.hr/pages/34_4-povijest.html (pristupljeno 15.11.2015.).

¹⁷ http://www.hdm.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=49&Itemid=85 (pristupljeno 15.11.2015.).

¹⁸ Vidi više o tome: Brklačić Kerhim, V.; Pavlović, S. 2003. Godišnje izvješće referentnog centra za transplantaciju Republike Hrvatske.

¹⁹ Prvo presađivanje jetre učinili su dr. Vuk Borčić i dr. Stipe Batinica. dostupno na: <http://phd.mef.hr/profesori.asp?id=20&jezik=hr> (pristupljeno 15.11.2015.).

²⁰ Dostupno na: http://www.kbc-zagreb.hr/klinike_i_zavodi/klinika_za_torakalnu_kirurgiju_jordanovac/povijest (pristupljeno 15.11.2015.).

Od 2007. g. Republika Hrvatska jedna je od članica Zaklade Eurotransplant, međunarodne organizacije za razmjenu organa, od ukupno osam država članica među kojima su i Belgija, Njemačka, Luksemburg, Nizozemska, Mađarska, Austrija i Slovenija. Zajedničko tržište od gotovo 135 milijuna ljudi, jedan donorski identifikacijski sustav i samo jedna središnja lista čekanja na kojoj se nalazi oko 16000 ljudi.²¹ Nesrazmjernost između bolesnika koji čekaju organ i mogućih donora organa sve je više u progresivnom porastu. Zadnjih desetak godina broj donora povećava se svega 2% godišnje, dok broj bolesnika kojima je potreban novi organ raste godišnje za 15-20%.²² Presađivanje organa operativni je zahvat koji se treba učiniti u što kraćem roku jer se organi mogu održavati na životu najduže jedan dan.²³ Zahvaljujući Zakladi Eurotransplant, šanse za preživljavanjem hitnih pacijenata veće su. Četiri su načela kojima se Zaklada vodi: očekivani rezultat nakon presađivanja, razina hitnosti koju su ustanovili stručnjaci, vrijeme čekanja i nacionalno uravnotežena raspodjela organa, a godišnje se preko Eurotransplanta ostvari raspodjela od oko sedam tisuća organa.²⁴

Republika Hrvatska je, prema zadnjim podacima Eurotransplanta, država s četiri milijuna i dvjesto četrdeset sedam tisuća stanovnika od kojih je 206 bolesnika na aktivnoj listi čekanja za novi organ na dan 1. siječnja 2015. godine, dok je godinu dana prije na aktivnoj listi čekanja bilo 447 bolesnika, a uspješno izvršenih transplantacija organa bolesnim pacijentima od *ex cadavere* donatora u 2014. bilo je 349.²⁵

Republika Hrvatska je, prema podacima za 2011. godinu, prva zemlja u svijetu prema stopi realiziranih donora organa te stopi transplantacija bubrega i jetre.²⁶

U tablici broj 1. prikazana je Eurotransplantova lista čekanja prema državi bolesnika i potrebnom organu. U Republici Hrvatskoj najviše je pacijenata kojima je nužan bubreg (239), a zatim jetra (156), ali nije zanemariv ni broj bolesnika kojima je potrebno novo srce (41). Samo Republici Hrvatskoj potrebno je 447 novih organa kako bi se spasio život 430 njezinih pacijenata.

²¹ Eurotransplant International Foundation https://www.eurotransplant.org/cms/index.php?page=pat_croatia (pristupljeno 15.11.2015.),

Eurotransplant podrazumijeva neprofitnu europsku organizaciju za razmjenu organa koja se bavi dodjelom organa na nacionalnom i prekograničnom nivou, a čija su većina država članica države članice Europske unije. čl. 4., st. 4. Zakona o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja. NN br. 144/12

²² Hrvatska donorska mreža. Bioetička pitanja i dvojbe u presađivanju organa. http://www.hdm.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=317:bioetika-pitanja-i-dvojbe-u-presaivanju-organa&catid=56:etiki-aspekti&Itemid=78 (pristupljeno 17.11.2015.)

²³ Transplantacijske bolnice i klinike u Hrvatskoj: KBC *Rebro* Zagreb (transplantacija jetre, bubrega, srca, koštane srži i rožnice), KB *Merkur* Zagreb (transplantacije jetre, gušterače i koštane srži), (transplantacije bubrega i gušterače), KB *Dubrava* Zagreb (transplantaciju srca), Opća bolnica *Sveti Duh* i KB *Sestre milosrdnice* (transplantacija rožnice).

²⁴ Eurotransplant International Foundation. Ibid. Više o tome vidi i u: Božić, V. 2012. *Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu. str. 168-171.

²⁵ Zaklada Eurotransplant, izvješće za Republiku Hrvatsku. https://www.eurotransplant.org/cms/index.php?page=pat_croatia, (pristupljeno 20.11.2015.)

²⁶ Prema podacima Ministarstva zdravlja, http://www.zdravlje.hr/programi_i_projekti/transplantacijski_program (pristupljeno 20.11.2015.)

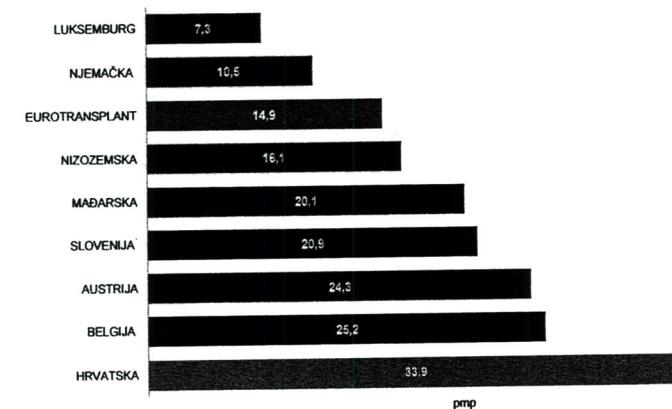
Tablica br. 1. Eurotransplantova lista čekanja prema potrebnim organima i državi u 2014.²⁷

organi na koje se čeka	A	B	D	H	HR	NL	SLO	ukupno
bubreg	479	661	3096	477	239	1210	79	6241
srce	65	110	517	76	41	81	38	928
pluća	139	117	430	0	0	125	0	811
jetra	202	361	1530	104	156	203	36	2592
gušterača	26	37	152	18	11	62	10	316
ukupno organa	911	1286	5725	675	447	1681	163	10888
ukupno pacijenata	873	1216	543	654	430	1622	154	10392

U grafikonu br. 1. prikazana je stopa realiziranih darivatelja u Eurotransplantu u 2014. godini na milijun stanovnika. Prema broju darivatelja, Republika Hrvatska je na prvom mjestu, na drugom je mjestu Belgija, a na trećem Austrija. Luksemburg je država s najmanje zastupljenih darivatelja među državama članicama Eurotransplanta.

Podatci Eurotransplanta koji se odnose na Hrvatsku s 4.225.000 stanovnika izuzetno su dobri, u 2015. godini transplantirani su organi od 384 preminula donatora, evidentirane su 232 registracije na aktivnoj listi čekanja za transplantaciju organa u 2015. godini, dok je 124 bolesnika na aktivnoj listi čekanja za transplantaciju organa na dan 1. siječnja 2016. godine.²⁸

STOPA REALIZIRANIH DARIVATELJA U EUROTRANSPLANTU U 2014.

Grafikon br. 1. Broj darivatelja u Eurotransplantu u 2014. godini²⁹

²⁷ Eurotransplant: Annual Report 2014. https://www.eurotransplant.org/cms/mediaobject.php?file=ar_2014.pdf (pristupljeno 22.11.2015.)

²⁸ Prema podacima Eurotransplanta za Hrvatsku. dostupno na: https://www.eurotransplant.org/cms/index.php?page=pat_croatia (pristupljeno 1.2.2016.)

²⁹ Izvor: Eurotransplant. preuzeto s: <http://www.hdm.hr/2015/04/11/3867/> (pristupljeno 1.2.2016.)

Tablica broj 2. prikazuje nam bolesnike svih država članica Eurotransplanta koji podliježu transplantaciji i koji su na listi čekanja, ali su, nažalost, čekajući, izgubili bitku za život. U 2014. godini 594 osobe preminule su čekajući bubrege, od tog ukupnog broja preminulih 8 osoba ili 1,35% državljanima su RH čime se nalazimo na drugom mjestu država članica Eurotransplanta s najmanjim brojem preminulih osoba koje nisu uspjele dočekati novi bubrege. Država s najmanje preminulih osoba s dijagnozom zatajenja bubrega je Slovenija, dok je Njemačka država članica Eurotransplanta s najviše umrlih bolesnika koji nisu dočekali na svoju transplantaciju bubrega (s 387 preminulih osoba ili skoro 65,16% od ukupnog broja). Slična je situacija i s drugim organima, plućima, srcem, jetrom i gušteračom. Ukupno je iste godine u državama članicama Eurotransplanta preminulo 1318 bolesnika koji su bili na listi čekanja za jedan od organa, bubrege, srce, pluća, jetru ili gušteraču. Ako pogledamo u tablici broj 1. u kojoj je naveden ukupan broj od 10392 pacijenta koji se nalaze na listi čekanja u 2014., onda se može zaključiti da je bitku za život, čekajući na transplantaciju organa, izgubilo skoro 13% (1318) bolesnika.

Možemo vidjeti da je naša država na drugom mjestu između država članica Eurotransplanta i u odnosu na ukupan broj preminulih koje nisu dobili priliku za novo srce, pluća, jetru, gušteraču i bubrege. Od ukupnog broja preminulih (1318 osoba), 30 ih je iz Republike Hrvatske ili 2,276%, dok ih je najviše iz Njemačke, 892 osobe ili 67,68%.

Tablica br. 2. Broj preminulih bolesnika na listi čekanja u 2014.³⁰

organi na koje se čeka	A	B	D	H	HR	NL	SLO	ukupno
bubrege	41	27	387	48	8	80	3	594
srce	7	19	147	7	8	11	5	204
pluća	9	10	72	0	0	18	0	109
jetra	24	43	320	30	14	25	2	458
gušterača	1	4	21	2	1	0	0	29
ukupno organa	82	103	947	87	31	134	10	1394
ukupno pacijenata	81	94	892	82	30	130	9	1318

2.3. Transplantacija *ex vivo*

Stručni tim transplantacijskog centra i etičko povjerenstvo transplantacijskog centra koje će izvršiti presađivanje donosi odluku o izraženoj volji živog darivatelja i o uzimanju organa od njega u svrhu presađivanja primatelju pod uvjetom da ne postoji rizik za život ili zdravlje darivatelja. Odluka stručnog tima i etičkog povjerenstva transplantacijskog centra nije potrebna ako se radi o uzimanju organa od živog srodnog darivatelja prve linije krvnog srodstva.³¹ Od živog darivatelja zahtijeva se da je punoljetan, poslovno sposoban te mora

³⁰ Eurotransplant: Annual Report. 2014, ibid.

³¹ Čl. 11. Zakona o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja. NN br. 144/12

dati informirani pristanak u pisanu obliku.³² Darivatelj može slobodno i u bilo koje vrijeme do početka postupka uzimanja opozvati svoj pristanak.³³

Živi srodni donori mogu donirati obnavljajuće organe: krv i koštano srž, ali i organe bez kojih jednako kvalitetno mogu živjeti: bubrege, segment jetre, segment pluća, dio pankreasa i dio tankog crijeva.³⁴ Vrlo je bitno za naglasiti da doniranje organa od živih donora treba biti iznimka koja ima svoje medicinsko opravdanje, a nikako pravilo. Isto se navodi u dodatnom protokolu uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine, u vezi s presađivanjem organa i tkiva ljudskog podrijetla: *Uzimanje organa ili tkiva od živog darivatelja provodi se isključivo u svrhe liječenja primatelja i kad ne postoji odgovarajući organ ili tkivo preminule osobe te ne postoji druga, približno jednaka metoda liječenja.*³⁵

U tablici broj 3. prikazano je brojčano stanje učinjenih *ex vivo* transplantacija. Kao što je vidljivo, uglavnom se radi o bubregu ili jetri (segmentu). U 2014. ukupno je izvršeno 1460 takvih transplantacija na području zemalja Eurotransplanta, a od tog broja 11 je presađenih organa u Republici Hrvatskoj.

Tablica br. 3. Transplantacije od živog donora prema organu i državi porijekla u 2014. g.

država transplantacije	A	B	D	H	HR	L	NL	SLO	ukupno
bubrege	71	67	620	46	10	0	534	0	1348
jetra	6	40	62	0	1	0	3	0	12
ukupno	77	107	682	46	11	0	537	0	1460

2.4. Transplantacija *ex cadavere*

Bolesnici čiji život može spasiti jedino uspješno transplantirani organ, a koji nemaju *ex vivo* donora unutar svoje obitelji stavljaju se na Nacionalnu listu čekanja za presađivanje organa od *ex cadavere* donora. Prioritet na listi imaju osobe čiji je život najviše ugrožen. Na osnovi liste čekanja formira se lista najadekvatnijih primatelja organa koja se šalje transplantacijskim centrima u Republici Hrvatskoj. Na jedan eksplantirani organ stavljaju se dva pacijenta zbog postojanja mogućnosti da se neposredno prije samog zahvata pojave određene okolnosti zbog kojih nije moguće provesti implantaciju organa.³⁶

³² Čl. 14, ibid.

³³ Čl. 15. st. 4., ibid.

³⁴ Medved, V.; Batinica, S. 2004. Etika i transplantacija organa, *Liječnički vjesnik*, godište 126, str. 87. Više o transplantaciji organa sa živih osoba vidi u: Božić, V. 2012. Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta. Doktorska disertacija. Pravni fakultet u Zagrebu, str. 172-175.

³⁵ II. poglavlje. čl. 9. Dodatni protokol uz konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine u vezi s presađivanjem organa i tkiva ljudskog podrijetla. NN, MU br. 03/06

³⁶ Nacionalna lista čekanja za transplantaciju bubrega - redni broj nije važan <http://www.zzzp.gov.hr/nzl/30/lista.htm>, (pristupljeno 15.11.2015.).

Republika Hrvatska ima načelo pretpostavljenog pristanka prema kojem su svi njezini građani mogući darivatelji organa poslije smrti ako se za života ne izjasne protiv, dakle darivateljem organa smatra se svaka preminula osoba koja se za života tomu nije izričito protivila.³⁷ Dva su moguća sustava, prvi, **opt-in sustav (informirani pristanak)**, sustav prema kojem osoba za života daje pristanak na doniranje svojih organa poslije smrti i drugi sustav, **opt-out (pretpostavljeni pristanak)**, temeljem kojeg se svi građani smatraju potencijalnim darivateljima organa nakon smrti, a pod uvjetom da se s takvom odlukom ne slažu, trebaju potpisati izjavu o nedarivanju organa nakon smrti.³⁸ Nameće se zaključak da je *opt-out* sustav svrsishodniji, bolji i brži s gledišta presađivanja organa u trenutku kad je dijagnostična na smrt određene osobe, potencijalnog darivatelja organa.

Svaka osoba u Republici Hrvatskoj može za života odlučiti želi li darovati svoje organe nakon smrti. Ukoliko se izričito protivi darivanju organa, potpisuje kod odabranog liječnika primarne zdravstvene zaštite izjavu o nedarivanju dijelova tijela u svrhu liječenja. Osoba koja je voljna donirati svoje organe nakon smrti, može to i *explicite* izjaviti te dobiva hrvatsku donorsku karticu odobrenu od Ministarstva zdravlja RH koja je službeno sredstvo za javno promicanje poklanjanja organa u svrhu liječenja.³⁹

U odnosu na uzrok smrti i okolnosti pod kojima je smrt nastupila, razlikujemo tri vrste *ex cadavere* donora:

- 1 - donori s utvrđenom moždanom smrću⁴⁰ (*donori s kucajućim srcem, heart-beating donori*) čiji je najčešći uzrok smrti traumatska ozljeda glave ili moždani udar.⁴¹ Takav pacijent ne može se više vratiti u život, moguće je samo održavanje njegovih organa.⁴²
- 2 - donori tkiva čiji je uzrok smrti kardiopulmonalni zastoj (*CPA donors*)⁴³
- 3 - donori s nekucajućim srcem (*non-heart-beating donori, NHB donori*) kod kojih se organ mora eksplantirati najdalje u roku pola sata.⁴⁴

³⁷ Hrvatska donorska mreža: Darivanje organa, dostupno na: <http://www.hdm.hr/2016/01/12/ukratko-o-darivanju-organa/> (pristupljeno 20.12.2015.).

³⁸ Civaner, M.; Alpinar, Z.; Ors, Y. 2011. Why Would Opt-Out System for Organ Procurement be Fairer? *Synthesia philosophica*, vol. 25, br. 2, 05/2011, str. 367-376.

³⁹ Hrvatska donorska mreža: Hrvatska donorska kartica. http://www.hdm.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=88 (pristupljeno 20.12.2015.).

⁴⁰ Moždana smrt dovodi do prekida krvi u mozak te nastaje potpun i konačan prestanak moždane cirkulacije i nastupa smrt mozga. Čl. 2. Pravilnika o načinu, postupku i medicinskim kriterijima za utvrđivanje smrti osobe čiji se dijelovi tijela mogu uzimati radi presađivanja. Narodne novine br. 03/06.

⁴¹ Hrvatska donorska mreža: Što treba znati o moždanoj smrti? http://www.hdm.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=276:to-treba-znati-o-modanoj-smrti&catid=52:davatelj-organa&Itemid=74 (pristupljeno 20.12.2015.).

⁴² Transplantacija: Uloga javnosti u presađivanju organa. <http://www.zjzpgz.hr/nzl/30/dodatak.htm> (pristupljeno 20.12.2015.).

⁴³ To su osobe koje su umrle od cirkulacijskog zastoja, više vidi u: Krstulović, B. *Detekcija, selekcija i evaluacija donora*.

⁴⁴ Ibid.

Tablica br. 4. Broj preminulih donora prema državama članicama Eurotransplanta u razdoblju od 2010. do 2014.⁴⁵

država donora	broj *milijun stanovnika	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2013./2014.
Austrija	8,5	189	195	191	187	207	10,7%
Belgija	11,2	263	321	320	306	282	-7,8%
Hrvatska	4,2	127	144	147	138	143	3,6%
Njemačka	80,8	1271	1176	1024	865	851	-1,6%
Mađarska	9,9	-	-	62	125	199	30,1%
Luxembourg	0,5	3	9	4	8	4	-50,0%
Nizozemska	16,8	216	221	252	255	271	6,3%
Slovenija	2,1	40	31	46187	45	43	-4,4%
ET	134	2109	2097	2046	1929	2000	3,7%
bez ET		78	93	60	46	41	-10,9%
sveukupno		2187	2190	2106	1975	2041	3,3%

Iz tablice br. 4. vidljivo je kako se godišnje oko 2000 organa eksplantira od *ex cadavere* donora unutar zemalja država članica Eurotransplanta. Najveće tržište je, dakako, Njemačka s obzirom na broj stanovnika. Njemačka sama ima preko 40% doniranih organa od umrlih osoba gledano na ukupan broj. Međutim, ako pogledamo statistički, u 2014. Njemačka na 94.947 stanovnika daje jednog *ex cadavere* donora, dok naša država na 29.370 stanovnika ima jednog preminulog koji je za života pristao donirati organe te se može zaključiti kako je Republika Hrvatska među vodećim državama po broju doniranih organa od umrlih osoba.

Tablica broj 5. prikazuje nam broj doniranih organa, po organima, od preminulih donatora i po državama članicama Eurotransplanta. U 2014. ukupno je 2041 donor poslije svoje smrti darovao organ, dok je u našoj državi takvih donora bilo preko 7% (143). Najviše je u Republici Hrvatskoj bilo doniranih organa jetre, brojkom 130, odnosno 8,17% od ukupnog broja donirane jetre u država članicama Eurotransplanta. Na drugom je mjestu darivanje bubrega od preminulih osoba, 6,27%, odnosno 112 bubrega donirano je u Republici Hrvatskoj. Sa 6% ukupno doniranih organa srca, na trećem smo mjestu među državama Eurotransplanta, dok je Njemačka na prvom mjestu s 43,68%. Najmanje je doniranih organa gušterače od preminulih darivatelja, svega 5, što predstavlja 2,17% ukupnog broja doniranih organa gušterače među državama Eurotransplanta.

⁴⁵ Eurotransplant: Annual Report. 2014. ibid.

Tablica br. 5. Prema eksplantiranim organima, broj doniranih organa od preminulih donora u 2014.⁴⁶

donor	A	B	D	H	HR	L	NL	SLO	bez ET	ukupno
bubreaga	194	219	781	184	112	4	253	37	4	1788
srca	81	80	294	61	38	2	51	16	11	634
pluća	53	102	316	58	17	0	86	9	20	661
jetre	156	230	731	122	130	3	173	34	12	1591
gušterače	23	27	114	14	5	1	45	1	0	230
ukupno donora	207	282	851	199	143	4	271	43	41	2041

Tablica broj 6. sadrži podatke o dobnoj starosti preminulog donatora i državi njegova podrijetla. U 2014. godini je, kao što smo rekli, ukupno bio 2041 *ex cadavere* donor. Najviše ih je bilo u dobi između 16 i 55 godina starosti, tj. 51,38% (1048). Slična situacija bila je i RH, 37,76% *ex cadavere* donora bilo je u navedenoj dobnoj skupini (54 od 143). Na drugom mjestu je u Republici Hrvatskoj u 2014. godini dobna populacija preminulih darivatelja između 56-64 godine, 10,18% od ukupnog broja, dok je na trećem mjestu dobna populacija iznad 65 godina, sa 8,25% ukupno doniranih organa. Najmanje je preminulih donora među djecom, u dobi do 15 godina, u Republici Hrvatskoj svega 5,88%, odnosno nešto manji udio u ukupnom broju, 3,33%.

Tablica br. 6. Broj organa prema starosti preminulog donora i državi porijekla u 2014.⁴⁷

donor starosti	A	B	D	H	HR	L	NL	SLO	bez ET	ukupno
0 - 15 g.	5	4	26	8	4	0	11	0	10	68
16 - 55 g.	108	162	424	125	54	3	130	17	25	1048
56 - 64 g.	50	60	164	47	46	0	68	12	5	452
65 g.+	44	56	237	19	39	1	62	14	1	473
ukupno	207	282	851	199	143	4	271	43	41	2041

3. ZAKONSKI OKVIR TRANSPLANTACIJE DIJELOVA LJUDSKOG TIJELA

Republika Hrvatska ulaskom u Europsku uniju (EU) uskladila je svoje zakonodavstvo s međunarodnim dokumentima. Transplantacija dijelova ljudskog tijela regulirana je pored Kaznenog zakona RH, nizom blanketnih normi, zakona, pravilnika i propisa. Zakon o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja kojim se utvrđuju uvjeti za presađivanje ljudskih

organa te osiguranje kvalitete i sigurnosti ljudskih organa namijenjenih presađivanju u svrhu liječenja donesen je 2012. godine.⁴⁸ Zakon je usklađen s odredbama Direktive 2010/53/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, od 7. srpnja 2010., sa standardima kvalitete i sigurnosti ljudskih organa namijenjenih presađivanju⁴⁹ te s odredbama Provedbene direktive Komisije 2012/25/EU o načinu izvješćivanja o razmjeni ljudskih organa namijenjenih presađivanju između država članica, od 9. listopada 2012.⁵⁰ Zakonom je zabranjeno za uzete organe davati, odnosno primati bilo kakvu novčanu naknadu te ostvarivati drugu imovinsku korist.⁵¹ Osobni podatci o donoru organa i primatelju tog organa predstavljaju profesionalnu tajnu, stoga osobne podatke o *ex cadavere* donoru nije dopušteno dati primatelju organa, sukladno tomu, nije dopušteno ni osobne podatke o primatelju dati obitelji umrlog donora organa.⁵² Valjalo bi razmisliti da podatci o darivatelju i primatelju organa budu *inter partes* dostupni i jednoj i drugoj strani jer bi na taj način, zasigurno, u velikoj mjeri spriječili moguće trgovačke ljudskim organima.

Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini,⁵³ *Dodatnog protokola uz Konvenciju o zabrani kloniranja ljudskih bića*⁵⁴ i *Dodatnog protokola uz Konvenciju u svezi s presađivanjem organa i tkiva ljudskog podrijetla*⁵⁵ regulirana je i transplantacija organa.

Pravilnikom o načinu, postupku i medicinskim kriterijima za utvrđivanje smrti osobe čiji se dijelovi tijela mogu uzimati radi presađivanja određuju se način, postupak i medicinski kriteriji za utvrđivanje smrti osobe čiji se dijelovi tijela mogu uzimati radi presađivanja.⁵⁶ Prema Pravilniku, smatra se da je nastupila smrt osobe od koje se uzimaju dijelovi tijela radi presađivanja ako je kod te osobe nastao potpun i konačan prestanak moždane cirkulacije što ima za posljedicu smrt mozga.⁵⁷

Naputkom za provođenje Programa za eksplantacije organa utvrđuju se ciljevi, mjere i način provedbe Programa za povećanje broja eksplantacija organa u Republici Hrvatskoj.⁵⁸

⁴⁸ Čl. 1. Zakona o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja. NN br. 144/12

⁴⁹ SL L 243. 16.9.2010.

⁵⁰ Direktiva se primjenjuje na prekograničnu razmjenu ljudskih organa namijenjenih presađivanju unutar Europske unije. SL L 275, 10.10.2012.

⁵¹ Načelo darivanja. čl. 8. Zakona o presađivanju dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja. NN br. 144/12
Prema st. 2. Ova odredba ne odnosi se na plaćanja koja ne predstavljaju novčanu dobit ili usporedivu pogodnost, a posebice:

- naknadu živim darivateljima za izgubljenu zaradu ili bilo kojih drugih opravdanih troškova uzrokovanih uzimanjem organa ili povezanih s potrebnim zdravstvenim pregledima
- opravdanu naknadu za potrebne zdravstvene ili tehničke usluge koje su pružene u vezi s presađivanjem
- naknadu u slučaju prekomjerne štete koja je posljedica uzimanja organa živoga darivatelja.

⁵² Čl. 22. Ibid.

⁵³ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini, Dodatnog protokola uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine o zabrani kloniranja ljudskih bića i Dodatnog protokola uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine, u vezi s presađivanjem organa i tkiva ljudskog podrijetla. NN MU br. 13/03; Sastavljena u Oviudu 4.4.1997., a stupila na snagu 1.12.1999.

⁵⁴ Sastavljen u Parizu 12.1.1998.

⁵⁵ Sastavljen u Strasbourgu 24.1.2002. Trgovanje organima i tkivima definirano je kao kršenje čl. 21. *Ljudsko tijelo i njegovi dijelovi ne smiju, kao takvi, biti izvor novčane ili slične dobiti.*

⁵⁶ Čl. 1. Pravilnika o načinu, postupku i medicinskim kriterijima za utvrđivanje smrti osobe čiji se dijelovi tijela mogu uzimati radi presađivanja. NN br. 03/06

⁵⁷ Čl. 2. Ibid.

⁵⁸ Naputak za provođenje Programa za eksplantacije organa. NN br. 75/98

⁴⁶ Eurotransplant: Annual Report. 2014. ibid.

⁴⁷ Eurotransplant: Annual Report. 2014. ibid.

Prema Naputku, jasno mora biti utvrđena smrt mozga te je potrebno isključiti sva moguća stanja koja bi mogla oponašati smrt mozga,⁵⁹ vrijeme smrti je vrijeme potpisivanja potvrde o smrti mozga, a ne trenutak isključivanja strojne ventilacije.⁶⁰

Pravilnikom o načinu vođenja medicinske dokumentacije te osiguranju sljedivosti svih pribavljenih, dodijeljenih i presađenih ljudskih organa određuje se način vođenja medicinske i ostale dokumentacije povezane s postupcima darivanja, pribavljanja, uzimanja, testiranja, utvrđivanja obilježja darivatelja i organa te očuvanja, prijevoza i presađivanja organa namijenjenih liječenju te osiguranja sljedivosti organa uzetih za presađivanje.⁶¹

Pravilnik o načinu čuvanja osobnih podataka darivatelja i primatelja dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja nalaže da se osobni podatci koji mogu otkriti identitet darivatelja ili primatelja organa ili tkiva ne otkrivaju ako nisu nužno potrebni za izvršenje postupaka na području uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja.⁶² Osobne podatke će zamijeniti identifikacijski kod koji darivatelj, odnosno primatelj dobiva pri prijavi i unosu podataka u informacijsku bazu.⁶³

Prema *Pravilniku o načinu suradnje sa srodnim stranim i međunarodnim organizacijama u cilju razmjene organa odnosno tkiva radi presađivanja*, propisano je da se organ ili tkivo smiju ponuditi stranoj državi u okviru suradnje samo ako nema odgovarajućeg pacijenta na nacionalnoj listi čekanja ili ako se razmjena temelji na obvezama preuzetim ugovorom.⁶⁴ Navedeno je da uvoz tkiva iz druge države može obavljati samo nacionalna banka tkiva, i to samo iz međunarodno priznate i akreditirane banke tkiva koja osigurava kvalitetu i sigurnost tkiva te uz odobrenje ministra zdravlja.⁶⁵

Pravilnikom o standardima kvalitete i sigurnosti organa za presađivanje svi zdravstveni radnici, koji sudjeluju u postupcima pripreme i procjene darivatelja, pribavljanju, uzimanju, testiranju i presađivanju organa, obvezni su poduzeti sve mjere za osiguranje kvalitete i sigurnosti organa za presađivanje.⁶⁶

Pravilnikom o postupku obavještanja o smrti osoba koje dolaze u obzir kao darivatelji dijelova ljudskog tijela zbog presađivanja u svrhu liječenja propisan je postupak obavještanja o smrti osoba mogućih donora.⁶⁷

Pravilnikom o načinu pohrane i prijevoza dijelova ljudskog tijela namijenjenih presađivanju uređuje se način pohrane i prijevoza dijelova ljudskog tijela namijenjenih presađivanju, i to od mjesta uzimanja do banke tkiva ili ovlaštene zdravstvene ustanove i iz banke tkiva u ovlaštenu zdravstvenu ustanovu.⁶⁸

⁵⁹ Čl. 18. ibid.

⁶⁰ Čl. 25. ibid.

⁶¹ Čl. 1. Pravilnika o načinu vođenja medicinske dokumentacije te osiguranju sljedivosti svih pribavljenih, dodijeljenih i presađenih ljudskih organa, NN br. 54/13

⁶² Pravilnik o načinu čuvanja osobnih podataka darivatelja i primatelja dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja. NN br. 141/05

⁶³ Čl. 6. ibid.

⁶⁴ Pravilnik o načinu suradnje sa srodnim stranim i međunarodnim organizacijama u cilju razmjene organa, odnosno tkiva radi presađivanja. NN br. 141/05, 44/07

⁶⁵ Čl. 6. ibid.

⁶⁶ Čl. 3. Pravilnika o standardima kvalitete i sigurnosti organa za presađivanje. NN br. 62/13

⁶⁷ Pravilnik o postupku obavještanja o smrti osoba koje dolaze u obzir kao darivatelji dijelova ljudskog tijela zbog presađivanja u svrhu liječenja. NN br. 152/05

⁶⁸ Čl. 1. Pravilnika o načinu pohrane i prijevoza dijelova ljudskog tijela namijenjenih presađivanju. NN br. 152/05

Pravilnikom o kriterijima za dodjelu dijelova ljudskog tijela i vođenja nacionalne liste čekanja uređuju se postupci imunogenetske obrade, testovi za određivanje podudarnosti tkiva primatelja i darivatelja i drugi kriteriji za dodjelu dijelova ljudskog tijela radi presađivanja u svrhu liječenja te način vođenja nacionalne liste čekanja.⁶⁹

Pravilnikom o načinu izvješćivanja, načinu vođenja evidencije i rokovima izvješćivanja o ozbiljnim štetnim događajima i ozbiljnim štetnim reakcijama u postupcima presađivanja ljudskih organa u svrhu liječenja propisan je način izvješćivanja o ozbiljnim štetnim događajima i ozbiljnim štetnim reakcijama, način vođenja evidencije i rokovi izvješćivanja o ozbiljnim štetnim događajima i ozbiljnim štetnim reakcijama povezanim s postupcima od darivanja do presađivanja ljudskih organa u svrhu liječenja.⁷⁰

Pravilnik o načinu praćenja ozbiljnih štetnih događaja i ozbiljnih štetnih reakcija u području primjene ljudskih tkiva i stanica, načinu vođenja evidencije i rokovima izvješćivanja te sadržaju i obliku tiskanice godišnjeg izvješća obvezuje zdravstvenu ustanovu koja obavlja djelatnost prikupljanja i uzimanja tkiva od živih darivatelja da ustroji postupke za obavješćivanje banke tkiva i Ministarstva o ozbiljnim štetnim reakcijama.⁷¹

Prema *Pravilniku o načinu rada koordinatora u postupcima uzimanja i presađivanja dijelova tijela u svrhu liječenja* svim aktivnostima koje su povezane s uzimanjem, presađivanjem, pohranjivanjem i razmjenom dijelova ljudskog tijela u Republici Hrvatskoj, upravlja se preko Nacionalne transplantacijske mreže.⁷²

Pravilnikom o sadržaju obrasca suglasnosti primatelja dijelova ljudskog tijela utvrđuje se bitan sadržaj obrasca suglasnosti primatelja dijelova ljudskog tijela.⁷³

Pravilnikom o sadržaju obrasca suglasnosti živog darivatelja ljudskog tijela utvrđen je sadržaj obrasca suglasnosti živog darivatelja i sadržaj obrasca opoziva suglasnosti živog darivatelja dijelova ljudskog tijela.⁷⁴

Pravilnik o sadržaju, načinu i postupku dostavljanja obrasca te načinu vođenja evidencije i postupku opoziva izjave o nedarivanju dijelova tijela s umrle osobe utvrđuje sadržaj obrasca, način i postupak dostavljanja, način vođenja evidencije te postupak opoziva izjave o nedarivanju dijelova tijela s umrle osobe radi presađivanja u svrhu liječenja.⁷⁵

Prema *Pravilniku o načinu i uvjetima odabira, procjene i praćenja zdravstvenog stanja živog darivatelja organa*, transplantacijski centar obavezan je neposredno nakon darivanja organa prijaviti živog darivatelja u Nacionalni registar živih darivatelja te osigurati njegovo redovito i doživotno praćenje.⁷⁶

⁶⁹ Čl. 1. Pravilnika o kriterijima za dodjelu dijelova ljudskog tijela i vođenja nacionalne liste čekanja. NN br. 152/05, 84/07

⁷⁰ Čl. 1. Pravilnika o o načinu izvješćivanja, načinu vođenja evidencije i rokovima izvješćivanja o ozbiljnim štetnim događajima i ozbiljnim štetnim reakcijama u postupcima presađivanja ljudskih organa u svrhu liječenja. NN br. 54/13

⁷¹ Čl. 3. Pravilnika o načinu praćenja ozbiljnih štetnih događaja i ozbiljnih štetnih reakcija u području primjene ljudskih tkiva i stanica, načinu vođenja evidencije i rokovima izvješćivanja te sadržaju i obliku tiskanice godišnjeg izvješća. NN br. 54/13

⁷² Čl. 2. Pravilnika o načinu rada koordinatora u postupcima uzimanja i presađivanja dijelova tijela u svrhu liječenja. NN br. 51/06

⁷³ Čl. 1. Pravilnika o sadržaju obrasca suglasnosti primatelja dijelova ljudskog tijela. NN br. 84/07

⁷⁴ Čl. 1. Pravilnika o sadržaju obrasca suglasnosti živog darivatelja ljudskog tijela. NN br. 84/07

⁷⁵ Čl. 1. Pravilnika o sadržaju, načinu i postupku dostavljanja obrasca te načinu vođenja evidencije i postupku opoziva izjave o nedarivanju dijelova tijela s umrle osobe. NN br. 111/07

⁷⁶ Čl. 10. Pravilnika o načinu i uvjetima odabira, procjene i praćenja zdravstvenog stanja živog darivatelja organa. NN br. 54/13

Pravilnikom o uvjetima u pogledu prostora, radnika, medicinsko-tehničke opreme, kvalitete i sigurnosti za obavljanje djelatnosti uzimanja i presađivanja organa propisuju se uvjeti u pogledu prostora, radnika i medicinsko-tehničke opreme, kvalitete i sigurnosti koje moraju ispunjavati zdravstvene ustanove za obavljanje djelatnosti uzimanja i presađivanja organa.⁷⁷

Prema *Pravilniku o načinu procjene obilježja preminulog davatelja i organa za presađivanje*, uzeti organi u svrhu presađivanja moraju biti prihvatljive kvalitete i ne smiju priatelj izložiti neprihvatljivom riziku.⁷⁸

Pravilnikom o standardima kvalitete i sigurnosti organa za presađivanje propisani su standardi kvalitete i sigurnosti u postupcima presađivanja ljudskih organa u svrhu liječenja.⁷⁹

Kodeksom medicinske etike i deontologije Hrvatskog liječničkog zbora propisano je da liječnik smije u slučaju moždane smrti, utvrđene na stručno prihvaćen način, održavati život organa, dijelova tijela ili tkiva koji se mogu iskoristiti u svrhu liječenja drugih bolesnika,⁸⁰ dok je, u skladu s navedenim, *Pravilnikom o pravima i odgovornosti članova Hrvatske liječničke komore* propisano kako liječnik čini povredu ako u slučaju moždane smrti, utvrđene na stručno prihvaćene načine, ne održava život organa, dijelova tijela ili tkiva koji se mogu iskoristiti u svrhu liječenja drugih bolesnika.⁸¹

Prema *Zakonu o zdravstvenoj zaštiti*, djelatnost presađivanja organa obavlja se isključivo u zdravstvenim ustanovama u državnom vlasništvu, vlasništvu županija ili grada Zagreba, s tim da se navodi da se privatna praksa ne može obavljati za uzimanje, čuvanje, prenošenje i presađivanje dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja, osim autotransplantacije.⁸² Pesađivanje organa smije obavljati samo klinička zdravstvena ustanova, odnosno transplantacijski centar kojem je za obavljanje djelatnosti presađivanja, odnosno uzimanja jednog ili više organa dano odobrenje ministra.⁸³

Koje organe nije dopušteno transplantirati? Stav je medicine da je mozak organ koji se ne presađuje zato što je kao takav nositelj ljudske svijesti i osobnosti. Spolne žlijezde dio su ljudskog tijela koji ne podliježe presađivanju zato što igraju specifičnu i bitnu ulogu u stvaranju biološkog identiteta osobe koja može biti rođena.⁸⁴

4. TRGOVANJE LJUDSKIM ORGANIMA

4.1. Najsuroviji oblik organiziranog kriminala

Trgovanje ljudskim organima jedan je od najsurovijih oblika organiziranog kriminala, jedan od najvećih zločina današnjice koji je iz dana u dan, nažalost, u sve većoj progresiji. Žrtvama su povrijeđena temeljna ljudska prava, a cijeli proces odvija se pod velom dobro uigranih, strukturiranih i hijerarhijski organiziranih kriminalnih organizacija.⁸⁵ Zbog ogromne zarade, trgovanje ljudskim organima postaje strašno razvijen svjetski biznis, ali i velik globalni problem. Samo trgovanje ljudima treće je po redu na ljestvici globalnih problema, i to odmah iza trgovine ilegalnim drogama i trgovine oružjem.⁸⁶ Rasa, boja kože, nacionalnost, spol, dob, visina, debljina, obrazovanje, sve su to parametri koji nisu ni od kakvog značaja za kupnju i prodaju organa, jedini je uvjet da je čovjek *relativno zdrav*, a na kraju, u toj *industriji organa* najviše stradaju siromašni ljudi.

Zbog nezaustavljive želje za novcem bogati iskorištavaju siromašne koji su pak, zbog neimaštine i nedostatka novca za goli život, prisiljeni na prodaju svog organa bez kojeg su im rekli da mogu živjeti,⁸⁷ zbog novca se ne poštuju pravila medicine kao znanosti, pa ni pravila same liječničke profesije. Pesađivanje organa mora se obaviti u vrlo kratkom roku od eksplantacije organa s darivatelja, dakle može se zaključiti je da su onda i neke zdravstvene ustanove na neki način, makar i u osiguranju podataka o budućim potencijalnim donorima, involvirane u suradnju s kriminalnim miljeom koji se bavi trgovanjem ljudskim organima.⁸⁸ Ljudsko tijelo, tako gledano, i nije ništa drugo nego roba s fleksibilnom cijenom koja zavisi u određeno vrijeme od ponude i potražnje na tržištu. Možemo li reći kolika je cijena ljudskog života?⁸⁹ Cijena jako varira, kao *bitni elementi koji definiraju kupoprodaju* između posrednika, kupca i prodavatelja, na prvom su mjestu dio ljudskog tijela - organ koji je predmet kupoprodaje te tko je kupac. Posrednici su osobe koje se najčešće kriju pod krinkom drugih zakonitih djelatnosti kao što su posredovanje pri upoznavanju, zapošljavanje u inozemstvu, čuvanju djece.

⁸⁵ Više o trgovanju ljudskim organima pod lupom kriminalnih organizacija vidi u: Božić, V. 2012. *Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu.

⁸⁶ Doležal, D. *Prevenција trgovanja ljudima*. 1991. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 28. br. 2. 2007. str. 1399; isto i Centar za žene žrtve rata – Rosa: Uzroci prostitucije i trgovanja ženama, rasprave u Hrvatskoj i svijetu. dostupno na: http://www.petra-nvo.net/images/publikacije/prostitucija_CZZR_lowres.pdf. isto i MUP RH: Povodom Europskog dana suzbijanja trgovanja ljudima, podatci objavljeni 17.10.2014. dostupno na: <http://www.mup.hr/196011/106.aspx> (pristupljeno 1.2.2016.).

⁸⁷ Kriminalna organizacija koja je poslije osumnjičena i za prodaju organa pacijentima u Singapuru, uhvaćena je na području države Bangladeš i optužena da je nagovorila preko 200 osoba na prodaju bubrega za simboličnu cijenu od oko dvije tisuće dolara. U cijeloj kriminalnoj djelatnosti, na pomoćnim poslovima pribavljanja organa, sudjelovali su čak i neki ljudi koji su im već prođali svoj bubrež. Sumnja se da su u cijelu priču uključeni i liječnici i popratno medicinsko osoblje. <http://www.heraldsun.com.au/news/breaking-news/bangladesh-busts-kidney-trafficking-gang/story-e6frf7jx-1226125853362>, (pristupljeno 1.2.2016.).

⁸⁸ Dr. A. K. uhićen je u Nepal gdje je pobjegao na temelju lažne putovnice. Optužen je da je s nekoliko pomagača u posljednjih osam godina obavio preko 500 ilegalnih transplantacija bubrega. Za neke je operacije bio simbolično nagrađen u iznosu od 500 do 900 eura, a neke je obavio i bez pristanka osobe na davanje organa. Davatelji organa bili su mahom siromašni ljudi. <http://abcnews.go.com/Health/story?id=4224506> <http://www.indianexpress.com/news/cbi-to-get-kidney-kingpins-details-from-canada/494424/> (pristupljeno 15.11.2015.).

⁸⁹ Institut za mentalno zdravlje Montes de Oca iz Buenos Airesa optužen je, prilikom čega je uhićeno i 11 liječnika, da je u razdoblju od 1976. do 1991. godine ubio preko 1400 svojih pacijenata s namjerom prodaje organa. Polšek, D. 2004. *Sudbina odabranih*. Eugeničko nasljeđe u vrijeme genske tehnologije. Zagreb. str. 1-223. http://mudrac.ffzg.hr/~dpolsek/eugenika%20sudbina%20odabranih_cijelo.pdf

⁷⁷ Čl. 1. *Pravilnika o uvjetima u pogledu prostora, radnika, medicinsko-tehničke opreme, kvalitete i sigurnosti za obavljanje djelatnosti uzimanja i presađivanja organa*. NN br. 54/13

⁷⁸ Čl. 3. *Pravilnika o načinu procjene obilježja preminulog davatelja i organa za presađivanje*. NN br. 62/13

⁷⁹ Čl. 1. *Pravilnika o standardima kvalitete i sigurnosti organa za presađivanje*. NN br. 62/13

⁸⁰ Čl. 5. st. 1. *Kodeksa medicinske etike i deontologije* (pristupljeno 15.11.2015.)

http://www.hlz-rijeka.com/_doc/dokumenti/kodeks_medicinske_etike_i_deontologije.pdf

⁸¹ *Pravilnik o pravima i odgovornostima članova Hr. liječničke komore*. 2002. *Liječničke novine*, str. 11.

⁸² Čl. 161. *Zakona o zdravstvenoj zaštiti*. NN br. 150/08, 71/10, 139/10, 22/11, 84/11, 154/11, 12/12, 35/12 - OUSRH, 70/12, 144/12, 82/13, 159/13, 22/14 - O i RUSRH i 154/14

⁸³ Čl. 29. *Zakona o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja*. NN br. 144/12. U skladu s navedenim i čl. 30. istog zakona, uzimanje organa smije obavljati samo eksplantacijski tim transplantacijskog centra kojem je za obavljanje djelatnosti presađivanja, odnosno uzimanja jednog ili više organa dano odobrenje ministra.

⁸⁴ Više o tome vidi u: Häring, B. 1972. *Etica medica*, Roma, str. 226.; isto i u: Grbac, J. *Etički i religijski aspekti doniranja organa*.

Valja napomenuti kako je internet posrednicima omogućio pronalaženje žrtava na brz i elegantan način. Jamči anonimnost, a dostupan je svima, na svakom mjestu i u bilo koje vrijeme. Još 2004. godine bile su dostupne cijene organa na internetu. U istočnoj Europi, Aziji i na Srednjem istoku cijene srca i rožnica bile su oko 3000 eura, cijena bubrega u Indiji bila je od 4500 do 5500 eura, u Italiji 120.000 eura, a u Gruziji, Moldaviji i Turskoj 4000 eura.⁹⁰ Kako navodi Scott Carney u svojoj knjizi *Red market* iz 2011. godine, cijene ljudskih organa nešto su se nakon sedam godina promijenile. Cijena bubrega u Indiji 15.000 dolara, u Kini 62.000 dolara, u SAD-u 262.000 dolara, cijena srca: ilegalno 119.000 dolara, legalno 997.700 dolara, cijena jetre: ilegalno 157.000 dolara, legalno 557.100 dolara, cijena rožnice: 24.400 dolara, cijena cijelog kostura: 3.193 dolara, cijena za pola litre krvi u SAD-u 337 dolara.⁹¹

Ako pogledamo činjenicu da je svaki čovjek „svog tela gospodar“, je li zakonski opravdano kazniti osobu koja je svojom voljom i odlukom prodala jedan od svojih organa? Zašto ne smije prodati organ, a smije prodati spermu, krv, plazmu? Naravno, tu se odmah naslanja i pitanje je li u potpunosti takva osoba svjesna svog činjenja te mogućih i sigurnih posljedica. Naš Zakon o presađivanju dijelova ljudskog tijela u svrhu liječenja⁹² zabranjuje davanje i primanje novčane naknade ili bilo kakve druge imovinske koristi za donirani organ, što je zasigurno opravdano. Naime, kada takve odredbe ne bi bilo, nameće se pitanje bismo li mogli govoriti o slobodnoj volji i pristanku osobe da bude darivatelj organa. Naravno, ako uzmemo u obzir jako siromašnu populaciju. Za očekivati je da bi tada usprkos dekriminalizaciji, bila povećana i krađa organa, legalna prodaja organa ipak ne bi zaživjela u svijesti ljudi, a humani čin darivanja organa polako bi nestajao. Međutim, unatoč zakonskim inkriminacijama o zabrani kupoprodaje ljudskih organa i trgovanja ljudskim organima, otkrivanje kaznenog djela i njegova počinilca vrlo je teško zato što nam dokaze mogu ponuditi samo žrtve ili pak sami počinitelji (posrednici, pomagači i drugi uključeni u kriminalnu aktivnost) kojima to nije u interesu. Tu leži odgovor na pitanje zašto je u odnosu na trgovanje ljudskim organima sudska praksa izrazito tanka. U našoj državi još do danas nije donesena niti jedna presuda zbog kaznenih djela koja se odnose na trgovanje organima. Koliko je samo tamna brojka slučajeva u kojima se trgovalo ljudskim organima, a za koju nikad nećemo saznati? Čovjek suočen s neizlječivom bolešću, ima samo jednu želju, ozdraviti, a tad za njega padaju u vodu sve društvene i moralne vrijednosti, tad se ne pita za cijenu organa, cijenu rezervnog dijela koji će mu omogućiti i produžiti život, tad ga ne zanima kako će doći do organa, važno je samo da ga dobije, i to ako može odmah. Uglavnom je, nažalost, tako i dok je tako, kriminalci zarađuju na štetu onih najugroženijih.

S druge strane, trgovanje ljudskim organima obuhvaća i prisilne otmice djece, žena ili muškaraca s ciljem odstranjenja organa. Takve osobe, nakon što im se prisilno odstrani jedan ili najvjerojatnije više organa, bivaju likvidirane.⁹³ Muškarci su najčešće žrtve

⁹⁰ Ursić, A.; Barić, M.; Umnik, T. 2006. Trgovanje ljudskim organima, *Kriminologija i socijalna integracija*, vol. 14, br. 1, str. 106.

⁹¹ Više o tome vidi u: Carney, Scott. 2011. *Red market: On the Trail of the World's Organ Brokers, Bone Thieves, Blood Farmers and Child Traffickers*, izdavač William Morrow.

⁹² Čl. 8. Zakona o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja.

⁹³ Trgovanje organima na Kosovu odnosi se na uzimanje organa od nestalih ljudi za vrijeme i poslije rata 1998. - 99. dostupno na: <http://www.hdm.hr/2016/01/20/kronologija-ispitivanja-spornih-događaja-na-kosovu/> (pristupljeno 1.2.2016.). Osnovni sud u Prištini 29.4.2013. godine osudio je petoricu kosovskih liječnika na do osam godina zatvora zbog krijumčarenja ljudskim organima, međutim, prvostupanjska je presuda poništena i postupak suđenja još je uvijek u tijeku.

prisilnog rada, žene žrtve prostitucije, a djeca žrtve prosjačenja i prodaje obiteljima bez djece.⁹⁴

Indija slovi kao zemlja u kojoj se može nabaviti rezervni zamjenski organ po vrlo povoljnoj cijeni za svega par tisuća dolara, Kina je poznata po odstranivanju organa političkim zatvorenicima osuđenim na smrt koji su, kažu prozvani, dali svoj pristanak.⁹⁵ Nameće se pitanje može li se dani pristanak osobe koja čeka pogubljenje uopće smatrati dobrovoljnim i valjanim?

Indija, Pakistan i Kina, države koje su nedavno u svoje zakonodavstvo uvele odredbe o zabrani trgovanja ljudskim organima, još uvijek se prilagođavaju donijesenim zakonima. Jedino je još Iran zemlja u kojoj je prodaja ljudskih organa zakonita.⁹⁶

4.2. Modus operandi pribavljanja organa

Do novog organa neizlječivi pacijent legalnim putem može doći na dva načina. Prvi mogući način je da organ, ako je to izvedivo i ostvare se svi preduvjeti, dobije od živog darivatelja unutar svoje obitelji.⁹⁷ Obično se tu radi o darivanju jednog bubrega ili segmenta nekog drugog organa poput jetre. Drugi mogući legalan način je da pacijent dobije rezervni organ od preminulog darivatelja koji je još za života pristao donirati svoje organe.⁹⁸

Ilegalnim putem do novog organa dolazi se na više načina. Prvi je način dobivanje organa od živog darivatelja koji je svoj organ prodao za novčanu naknadu. Drugi način, na koji se ilegalno dolazi do organa je preko posrednika koji surađuju s kriminalnim skupinama koje se bave pronalaskom žrtava kojima će se (bez njihove privole i bez novčane nadoknade) odstraniti organ ili pak su i njihovi članovi. Zna se dogoditi da na kraju puste žrtve uz simbolično obeštećenje, ali pod prijetnjom da nikome ništa ne smiju reći. Također, ima i slučajeva da se kriminalna organizacija takve žrtve odluči zauvijek riješiti.⁹⁹ Scott Carney u svojoj knjizi *Red market* piše o postojećim strahotama u svijetu, o tzv. *farmama djece* na kojima se djeca odgajaju i čekaju da odrastu kako bi mogla donirati svoje organe, kao i o *farmama krvi* na kojima osobe bivaju zatočene i po par godina kako bi služile stalnom doniranju krvi.¹⁰⁰

Na internetu se, unatoč protuzakonitom oglašavanju, mogu vidjeti oglasi o nuđenju ljudskih organa za prodaju, a kao razlog moguće prodaje navode se financijski razlozi i

⁹⁴ Podatci MUP-a RH, Suzbijanje trgovanja ljudima, dostupno na: <http://www.mup.hr/31.aspx> (pristupljeno 1.2.2016.).

⁹⁵ Više o tome vidi: Božić, V. 2012. *Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu, str. 312-320.

⁹⁶ Više o tome vidi: Batchelder, T. *Organs, commodities, technologies*. http://findarticles.com/p/articles/mi_m0ISW/is_267/ai_n15795060/ (pristupljeno 1.2.2016.).

⁹⁷ Čl. 11. Uzimanje organa od živog darivatelja, Zakon o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja.

⁹⁸ Čl. 16. Uzimanje organa s umrle osobe, Ibid.

⁹⁹ Smatra se da je ogroman broj nestanaka ljudi u cijelom svijetu povezan s otmicama kriminalnih organizacija koje se bave trgovanjem ljudskim organima. Samo u Americi u prosjeku nestaje 150.000 ljudi godišnje. <http://www.alfa-portal.com/znanost/ljudski-organi-koliko-su-stari-i-koliko-koštaju> (pristupljeno 1.2.2016.).

¹⁰⁰ Više o tome vidi u: Carney, Scott. 2011. *Red market: On the Trail of the World's Organ Brokers, Bone Thieves, Blood Farmers and Child Traffickers*, izdavač William Morrow. Scott Carney iz vlastitog iskustva piše o trgovanju ljudskim tijelom: *Poznajem jednu Indijku koja je oteta na ulici i tri godine držana kao krava za mužnju. Otmičar je lokalni vlasnik mliječne farme koji si je htio povećati profit unosnijim poslom - prodajom krvi. Zatvorio ih je u kaveze i vadio im krv tri godine, po pola litre svaki tjedan. Za njega je radila jedna medicinska sestra koja je ranije bila zaposlena u transfuzijskom zavodu u Kalkuti te još dvojica radnika. Umiješana su bili i lokalna banka krvi i lokalni liječnici.*

nemogućnost preživljavanja.¹⁰¹ Naime, Kaznenim zakonom propisano je kao kazneno djelo oglašavanje potrebe ili dostupnosti ljudskog organa, tkiva, stanice, zametka, fetusa ili mrtvog tijela radi ponude ili traženja novčane naknade ili druge koristi.¹⁰² Isto se zabranjuje i Zakonom o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja.¹⁰³

5. ZAKONSKI OKVIR KAZNENIH DJELA TRGOVANJA LJUDSKIM ORGANIMA I NEOPUŠTNE TRANSPLANTACIJE

Kaznenim zakonom inkriminirana su tri kaznena djela koja se odnose na trgovanje ljudskim organima.¹⁰⁴ Dva kaznena djela nalaze se u IX. glavi KZ-a, među kaznenim djelima protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva, a to su kazneno djelo iz čl. 106. trgovanje ljudima i kazneno djelo iz čl. 107. trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zametcima. Treće kazneno djelo nalazi se u XIX. glavi KZ-a među kaznenim djelima protiv zdravlja ljudi, to je kazneno djelo iz čl. 182. nedozvoljeno uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela.

5.1. Kazneno djelo uzimanja dijelova ljudskog tijela prema čl. 106.KZ-a: *trgovanje ljudima*

Trgovanje ljudima prema stavku 1. usklađeno je s definicijom trgovanja ljudima¹⁰⁵ iz Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima, s Okvirnom odlukom EU 2002/629PUP o trgovanju ljudima od 19. 7.2002. i s Dodatnim protokolom uz Konvenciju VE o ljudskim pravima i biomedicini koji se odnosi na transplantaciju organa i tkiva ljudskog podrijetla.¹⁰⁶

Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta, s dvama protokolima, Protokolom za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje krijumčarenja ljudi, posebice žena i djece te protokolom protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom kojima se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta, također je značajan dokument kojim je propisana obveza inkriminiranja trgovanja ljudima i ljudskim organima u nacionalnim zakonodavstvima država članica Europske unije.¹⁰⁷ Protokolom za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice žena i djece, *trgovanje ljudima* propisano je kao svako *vrbovanje, prijevoz, transfer, pružanje utočišta i prihvata osoba* pomoću prijetnje ili uporabe sile ili drugih oblika prinude, otmice, prijevare, zloporabe ovlasti ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje plaćanja ili sredstava da bi se postigla privola osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom

¹⁰¹ Više o tome vidi: Božić, V., *Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu, str. 67.-69.

¹⁰² Predviđena je kazna zatvora do tri godine. Čl. 107. st. 6. KZ-a. NN br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

¹⁰³ Čl. 8. Zakona o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja. NN br. 144/12.

¹⁰⁴ Kazneni zakon. NN br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

¹⁰⁵ Turković, K.; Novoselec, P.; Grozdanić, V.; Kurtović Mišić, A.; Derenčinović, D.; Bojanić, I.; Munivrana Vajda, M.; Mrčela, M.; Nola, S.; Roksandić Vidlička, S.; Tripalo, D.; Maršavelski, A. 2013. *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, str. 155.

¹⁰⁶ NN, MU br. 13/03.

¹⁰⁷ Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta, Protokola za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje krijumčarenja ljudi, posebice žena i djece te Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom kojima se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta. NN MU br. 14/02, 13/03, 11/04. Konvencija je u odnosu na Republiku Hrvatsku stupila na snagu 29. rujna 2003.

u svrhu izrabljivanja. Trgovanje ljudskim organima (radi uzimanja dijelova tijela) jedan je od oblika iskorištavanja.¹⁰⁸ Odredbe o zabrani trgovanja ljudima navode se i u Briselskoj deklaraciji o sprečavanju i borbi protiv trgovanja ljudima,¹⁰⁹ Konvenciji Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja,¹¹⁰ Direktivi 2011/36/EU Europskog parlamenta i Vijeća o prevenciji i borbi protiv trgovanja ljudima i zaštiti žrtava trgovanja ljudima.¹¹¹ Kaznenim djelom trgovanje ljudima prema čl. 106. KZ-a inkriminirano je i uzimanje dijelova tijela kao jedan od oblika iskorištavanja (*trafficking in human beings for the purpose of the removal of organs*). Kazneno djelo sastoji se od triju konstitutivnih elemenata:

1. radnje počinjenja (*activities*) - vrbuje, preveze, prevede, skriva ili prima osobu ili razmjenjuje ili prenosi nadzor nad osobom
2. sredstva počinjenja (*means*) – uporabom sile ili prijetnje, obmanom, prijevarom, otmicom, zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa ovisnosti, davanjem ili primanjem novčane naknade ili druge koristi radi dobivanja pristanka osobe koja ima nadzor nad drugom osobom
3. svrhe počinjenja - s namjerom (*purpose*) uzimanja dijelova tijela (jedan od oblika iskorištavanja)

Počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina.¹¹² Istom kaznom kaznit će se i počinitelj koji vrbuje, preveze, prevede, skriva ili prima dijete ili razmjenjuje ili prenosi nadzor nad djetetom radi uzimanja dijelova njegova tijela.¹¹³

Čl. 175. KZ/97 sadržavao je inkriminaciju koja se odnosila na nedopušteno presađivanje dijelova ljudskog tijela, dok novi KZ/15 ne govori više o presađivanju, nego o uzimanju dijelova tijela zbog razloga što se dijelovi tijela ne moraju uzimati isključivo radi presađivanja, već se mogu uzimati i u druge svrhe, na primjer, u svrhe istraživanja.¹¹⁴

Kvalificirani oblik počinjenja djela predviđen je za slučaj ako je kazneno djelo počinjeno prema djetetu ili je kazneno djelo (iz stavka 1. ili 2.) počinila službena osoba u obavljanju svoje službe ili je počinjeno u odnosu na veći broj osoba ili je svjesno doveden u opasnost život jedne ili više osoba. Zapriječena je kazna zatvora od tri do petnaest godina.

Novina uvedena novim kaznenim zakonom kaznena je odgovornost osobe koja s ciljem omogućavanja počinjenja kaznenog djela trgovanja ljudima zadrži, oduzme, sakrije, ošteti

¹⁰⁸ Izrabljivanje će minimalno uključiti, iskorištavanje prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili odnose slične ropstvu, podčinjavanje ili odstranjivanje organa. Članak 3.a. Protokola o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom. NN, MU br. 11/04.

¹⁰⁹ Briselska deklaracija o sprečavanju i borbi protiv trgovanja ljudima. 15.11.2015. <http://www.belgium.iom.int/STOPConference/Conference%20Papers/brudeclaration.pdf>

¹¹⁰ Zakon o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima. NN, MU br.07/07

¹¹¹ Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5. April 2011. on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32011L0036> (pristupljeno 15.11.2015.).

Direktiva zamjenjuje Okvirnu odluku Vijeća Europske unije o suzbijanju trgovanja ljudima od 19.7.2002. (2002/629/JHA); Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5. April 2011. on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32011L0036>

¹¹² Čl. 106. st. 1. KZ-a.

¹¹³ Čl. 106. st. 2. KZ-a.

¹¹⁴ Turković, K.; Novoselec, P.; Grozdanić, V.; Kurtović Mišić, A.; Derenčinović, D.; Bojanić, I.; Munivrana Vajda, M.; Mrčela, M.; Nola, S.; Roksandić Vidlička, S.; Tripalo, D.; Maršavelski, A. 2013. *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, str. 156.

ili uništi putnu ispravu ili ispravu o dokazivanju identiteta druge osobe. Posebni maksimum kazne je kazna zatvora do tri godine,¹¹⁵ a pokušaj je, isto tako, kažnjiv.¹¹⁶ Nužnost inkriminiranja navedene odredbe ogleđa se u okolnosti da ovaj počinitelj ne mora biti nužno i počinitelj inkriminiranog kaznenog djela trgovanja ljudima, što navodi na zaključak da onda, ako navedena odredba ne bi bila propisana, ne bi bio kazneno odgovoran. Smatra se da je odredba sadašnjeg stavka 5. već davno prije trebala biti uvedena u Kazneni zakon, pogotovo zato što je oduzimanje putnih isprava najčešća radnja kriminalaca koji se bave trgovanjem ljudima s ciljem onemogućavanja žrtve da pobjegne.

Pristanak na iskorištavanje same osobe na čiju štetu je trgovanje ljudima počinjeno bez utjecaja je na postojanje tog kaznenog djela.¹¹⁷

Nekažnjavanje žrtve¹¹⁸ propisano je Konvencijom Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima pri čemu se nalaže svakoj državi stranki da u skladu s temeljnim načelima svog pravnog sustava, osigura mogućnost da se kazne ne izriču žrtvama za njihovo sudjelovanje u nezakonitim aktivnostima u onoj mjeri u kojoj su one bile prisiljene to činiti.¹¹⁹ Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog kriminaliteta, a ni Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice žena i djece, zanimljivo, ne navode takvu odredbu. Odredba o nekažnjavanju žrtve propisana je jedino Protokolom protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom.¹²⁰ Konvencija Vijeća Europe specifična je po tome što trgovanje ljudima podrazumijeva i kao povredu kaznenog prava i kao povredu temeljnih ljudskih prava, a njezinim potpisnicama nudi cjelovit pravni okvir u borbi protiv trgovanja ljudima: prevenciju, kazneni progon te pomoć i zaštitu žrtvama trgovanja ljudima.¹²¹

5.2. Čl. 107. KZ-a: trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zametcima

Novim kaznenim zakonom u članku 107. inkriminirano je *trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zametcima*.¹²² Počinitelj je onaj *tko nabavi, posjeduje, prevozi, prenosi, čuva, primi ili presadi ljudski organ, tkivo, stanicu, zametak ili fetus* ako je znao ili morao i mogao znati da potiču od osobe koja je žrtva trgovine ljudima radi uzimanja dijelova tijela iz članka 106. KZ-a, što nam govori da je riječ o *delictum communium*.¹²³ Zapriječena je kazna zatvora od jedne do deset godina. Inkriminirana je nabava, posjedovanje, prijevoz, prijenos, čuvanje, primanje ili presađivanje ljudskog organa, tkiva, stanice, zametak ili fetusa te davanje novčane naknade ili druge slične koristi za nabavu ljudskog organa, tkiva, stanice, zametak, fetusa ili mrtvog tijela. U skladu s navedenim, nameće se potreba posebno propi-

¹¹⁵ Čl. 106. st. 5. KZ-a.

¹¹⁶ Čl. 106. st. 6. KZ-a.

¹¹⁷ Čl. 106. st. 7. KZ-a.

¹¹⁸ Žrtva kaznenog djela fizička je osoba kojoj su protupravnom radnjom prouzročene fizičke ili duševne boli, emocionalna patnja, imovinska šteta ili bitna povreda ljudskih prava i temeljnih sloboda. Čl. 87. st. 25. KZ-a

¹¹⁹ Čl. 26. Zakon o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima. NN, MU br. 07/07.

¹²⁰ Članak 5. Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom: „Migranti neće biti podložni kaznenom progonu prema ovom Protokolu zbog činjenice da su objekt ponašanja navedenog u članku 6.“

¹²¹ Derenčinović, D. Nisu na prodaju – o pravima žrtava trgovanja ljudima nakon presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu Rantsev protiv Cipra i Rusije, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, br. 1/2010, str. 58.; vidi i: Moslavac, B. 2008. Zaštita žrtava prema Konvenciji Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 15, str. 143-175.

¹²² Kazneni zakon. NN br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

¹²³ Čl. 107. st. 1. Ibid.

sati kaznenu odgovornost i za počinitelja koji je doktor medicine, doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik, a koji *nabavi, posjeduje, prevozi, prenosi, čuva, primi ili presadi ljudski organ, tkivo, stanicu, zametak ili fetus* ako je znao ili morao i mogao znati da potječu od osobe koja je žrtva trgovine ljudima radi uzimanja dijelova tijela iz članka 106. KZ-a, kao kvalificirani oblik kaznenog djela.

Stavkom 1. kažnjava se trgovanje organima koji su uzeti od osobe koja je bila žrtva trgovanja ljudima radi uzimanja dijelova tijela.¹²⁴

Stavkom 2. kažnjava se trgovanje mrtvim tijelima, organima i tkivima druge žive ili umrle osobe te ljudskim zametcima,¹²⁵ dakle počinitelj koji uporabom sile ili prijetnje, obmanom, prijevarom, otmicom, zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa ovisnosti nabavi, posjeduje, prevozi, prenosi, čuva ili primi ljudski organ, tkivo, stanicu, zametak, fetus ili mrtvo tijelo radi uzimanja dijelova tijela, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.¹²⁶

Stavkom 3. propisana je zabrana davanja novčane naknade ili druge usporedive koristi za nabavu ljudskog organa, tkiva, stanice, zametak, fetusa ili mrtvog tijela. Ista odredba izričkom je propisana člankom 21. Protokola o transplantaciji Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini Vijeća Europe.¹²⁷ Za navedeni oblik kaznenog djela zapriječena je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Zakonom o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja također je propisana zabrana davanja i primanja bilo kakve novčane naknade ili druge imovinske koristi za uzete organe.¹²⁸ Međutim, valjalo bi navedene zakonske odredbe uskladiti. Predlaže se Zakonom o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja, u skladu s Kaznenim zakonom, proširiti zabranu davanja novčane naknade ili druge usporedive koristi i na tkiva, stanice, zametak, fetus i mrtvo tijelo.

Poticanje drugog i pomaganje drugom, radi zarade, na davanje vlastitog organa, tkiva, stanice, zametka ili fetusa za novčanu naknadu ili drugu korist blaže je kažnjivo u odnosu na temeljni oblik ovog kaznenog djela. Zapriječena je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina.¹²⁹ Ova odredba morala je biti unesena u kazneni zakon jer inače, primjenom načela akcesornosti, poticatelj i pomagatelj ne bi bili kažnjeni s obzirom na to da osoba koja prodaje svoj dio tijela nije kažnjiva.¹³⁰

Kaznom zatvora do tri godine kaznit će se onaj tko izvadi ili presadi ljudski organ, tkivo, stanicu, zametak ili fetus ako je znao ili je morao i mogao znati da je za njega darivatelj dobio novčanu naknadu ili drugu korist. Kako je uvriježeno stajalište da vađenje i presađivanje

¹²⁴ Turković, K.; Novoselec, P.; Grozdanić, V.; Kurtović Mišić, A.; Derenčinović, D.; Bojanić, I.; Munivrana Vajda, M.; Mrčela, M.; Nola, S.; Roksandić Vidlička, S.; Tripalo, D.; Maršavelski, A. 2013. *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, str.159.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Čl.107. st. 2. Ibid.

¹²⁷ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini, Dodatnog protokola uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine o zabrani kloniranja ljudskih bića i Dodatnog protokola uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine, u vezi s presađivanjem organa i tkiva ljudskog podrijetla. NN, MU. br. 13/03.

¹²⁸ Čl. 8. Zakona o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja. NN br. 144/12.

¹²⁹ Čl. 107. st. 4. Ibid.

¹³⁰ Turković, K.; Novoselec, P.; Grozdanić, V.; Kurtović Mišić, A.; Derenčinović, D.; Bojanić, I.; Munivrana Vajda, M.; Mrčela, M.; Nola, S.; Roksandić Vidlička, S.; Tripalo, D.; Maršavelski, A. 2013. *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, str. 159.

dijelova ljudskog tijela obavlja (može obavljati) isključivo liječnik (doktor medicine, doktor dentalne medicine ili, u najmanju ruku, zdravstveni radnik), navedeno je trebalo uvažiti i prilikom propisivanja ovog kaznenog djela u stavku 5. Nastavno, u skladu s navedenim, nameće se i potreba za propisivanjem veće kazne.

Prema članku 6. kažnjava se oglašavanje potrebe ili dostupnosti ljudskog organa, tkiva, stanice, zametka, fetusa ili mrtvog tijela radi ponude ili traženja novčane naknade ili druge koristi.

5.3. Čl. 182. KZ-a: nedozvoljeno uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela

Člankom 182. KZ-a propisano je kazneno djelo nedozvoljenog uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela koje spada u kaznena djela protiv zdravlja ljudi (glava XIX.).

Kaznenim djelom inkriminirana je nedopuštena transplantacija,¹³¹ uzimanje i presađivanje dijelova tijela od živog darivatelja (njegova organa, tkiva, stanice, zametka ili fetusa, kao i dalje upotrebe za postupak medicinske oplodnje) bez propisanog pristanka i u slučaju kad nije medicinski opravdano te uzimanje dijela tijela umrle osobe radi presađivanja (znajući da je ta osoba ili njezin zakonski zastupnik ili skrbnik za života dao pisanu izjavu o nedarivanju ili propisani pristanak nije dobiven u slučaju umrlog djeteta ili umrle punoljetne osobe koja nije imala sposobnost rasuđivanja). Kažnjivo je, dakle, svako medicinski neopravdano uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela. O neopravdanom uzimanju i presađivanju dijelova ljudskog tijela radit će se ukoliko uzimanje ili presađivanje dijelova tijela nije poduzeto u svrhu liječenja primatelja, ako postoji odgovarajući organ ili tkivo umrle osobe ili pak postoji druga, približno jednaka metoda liječenja ili ako kod uzimanja organa postoji rizik za život ili značajno narušenje zdravlja darivatelja.¹³²

Kazneno djelo je *delictum proprium* jer ga može počiniti doktor medicine, doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik. Kaznom zatvora od jedne do deset godina kaznit će se doktor medicine, doktor dentalne medicine i drugi zdravstveni radnik u slučaju uzimanja ili presađivanja organa bez propisanog pristanka od živog darivatelja ili ako to učini medicinski neopravdano.¹³³ Nameće se nužnim razmisliti je li zapriječena kazna zatvora adekvatna počinjenom kaznenom djelu ako je počinitelj liječnik ili neki drugi zdravstveni radnik. Valjalo bi razmotriti da se za navedeno djelo propiše stroža kazna upravo s obzirom na posebno svojstvo počinitelja. Naime, člankom 107., st. 1., KZ-a propisana je identična kazna, kazna zatvora od jedne do deset godina za onog tko nabavi, posjeduje, prevozi, prenositi, čuva, primi ili presadi ljudski organ, tkivo, stanicu, zametak ili fetus ako je znao ili morao i mogao znati da potječu od osobe koja je žrtva trgovine ljudima, dakle, za počinitelja koji može biti bilo koja osoba. Isto tako, nameće se da je svrsishodno razmisliti o inkriminiranju sljedeće odredbe: *Kaznom zatvora od tri do petnaest godina kaznit će se doktor medicine, doktor dentalne medicine i drugi zdravstveni radnik u slučaju uzimanja ili presađivanja organa bez propisanog pristanka od živog darivatelja ako je znao ili morao i mogao znati da*

¹³¹ Turković, K.; Novoselec, P.; Grozdanić, V.; Kurtović Mišić, A.; Derenčinović, D.; Bojanić, I.; Munivrana Vajda, M.; Mrčela, M.; Nola, S.; Roksandić Vidlička, S.; Tripalo, D.; Maršavelski, A. 2013. *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, str. 242.

¹³² Ibid., str. 242.

¹³³ Čl. 182. st. 1. KZ-a

je osoba žrtva trgovine ljudima. Također, u tom slučaju propisati inkriminaciju prema kojoj su doktor medicine, doktor dentalne medicine i drugi zdravstveni radnik, ako počinjenjem kaznenog djela dođe do smrti osobe, kazneno odgovorni i može im se izreći stroža kazna. Stavkom 2. propisan je kvalificirani oblik počinjenja djela predviđen za doktora medicine, doktora dentalne medicine ili drugog zdravstvenog radnika koji počinjenjem kaznenog djela prouzroči smrt osobe za što je propisana kazna zatvora od tri do petnaest godina.¹³⁴

Kaznom zatvora do jedne godine kaznit će se doktor medicine, doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik koji radi presađivanja uzme dio tijela umrle osobe iako zna da postoji izjava o nedarivanju organa ili tko bez propisanog pristanka uzme radi presađivanja dio tijela umrlog djeteta ili umrle punoljetne osobe koja nije imala sposobnost rasuđivanja, što predstavlja privilegirani oblik kaznenog djela.¹³⁵ Iz zakonskog teksta st. 3. malo je nejasno na koje se počinitelje odnosi odredba *tko bez propisanog pristanka uzme radi presađivanja dio tijela umrlog djeteta ili umrle punoljetne osobe koja nije imala sposobnost rasuđivanja*. Odnosi li se to na posebno svojstvo počinitelja, dakle djelo može počiniti samo doktor medicine, doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik ili pak djelo može počiniti *bilo tko* pa onda u tom djelu govorimo o *delictum communium*. Valjalo bi navedenu nejasnoću ispraviti, odnosno predlaže se ovu odredbu, kao drugačiju, propisati posebnim stavkom.

Propisivanjem ovog kaznenog djela vodilo se računa o potrebnoj pravnoj sigurnosti između građana i liječnika te drugih sudionika transplantacije što je osnovni preduvjet za uspješno i sigurno liječenje. Kaznenim djelom nedozvoljenog uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela, propisana je odgovornost liječnika i ostalih zdravstvenih radnika koji sudjeluju u postupku presađivanja organa. Ako kazneno djelo počinio bilo tko, osoba koja nije doktor medicine, doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik, radit će se o drugom kaznenom djelu, o kaznenom djelu teške tjelesne ozljede.

Važno je napomenuti kako se medicinski zahvati mogu poduzeti samo uz prethodni pristanak pacijenta ili njegova zakonskog zastupnika, odnosno skrbnika, pod uvjetom da je uzimanje organa medicinski opravdano. Radit će se, naravno, o kaznenom djelu ako je medicinski zahvat izvršen uz propisani pristanak, ali je izvršen na nestručan način. Da bi pristanak bio valjan, on treba biti izričit, slobodan,¹³⁶ informiran¹³⁷ te dan u pisanom obliku.¹³⁸

Neki pravni teoretičari smatraju kako nema kaznenog djela iako je zahvat poduzet bez pristanka u slučajevima ako je zahvat izvršen po pravilima liječničke struke ili u slučaju da je zahvat poduzet na nestručan način, ali bez nastupa posljedica.¹³⁹

Zakonom o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja propisana je za uzete organe zabrana davanja, odnosno primanja bilo kakve novčane naknade te ostvarivanje druge imovinske koristi.¹⁴⁰ Sugerira se navedeno uskladiti i s odredbom članka 182. KZ-a jer uzimanje organa i njihovu implantaciju vrše isključivo liječnici.

¹³⁴ Čl. 182. st. 2. KZ-a.

¹³⁵ Čl. 182. st. 3. KZ-a.

¹³⁶ Ne smije biti dobiven prijevaram, prisilom ili prijetnjom.

¹³⁷ Osoba mora u potpunosti biti informirana o prirodi samog zahvata, njegovoj svrsi, mogućim komplikacijama, očekivanom uspjehu i eventualnim posljedicama.

¹³⁸ Vidi u: Turković, K. 2007. *Posebni dio kaznenog prava*, Zagreb, str. 261.

¹³⁹ Više vidi u: Stajić, Srzentić. 1986. *Komentar krivičnih zakona: Savremena administracija*.

¹⁴⁰ Zakon o presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja. NN br. 144/12; Zakonski tekst usklađen je s čl. 21. i čl. 22. Dodatnog protokola Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini.

5.3.1. Odnos prema kaznenom djelu iz čl. 181. KZ-a: nesavjesno liječenje

Kazneno djelo nesavjesno liječenje iz čl. 181. KZ-a¹⁴¹ može počinuti doktor medicine ili doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik koji pri obavljanju zdravstvene djelatnosti primijeni očito *nepodobno sredstvo ili način liječenja* ili na drugi način očito *ne postupi po pravilima zdravstvene struke* ili očito *nesavjesno postupi* pa time prouzroči pogoršanje bolesti ili narušenje zdravlja druge osobe.¹⁴² Zapriječena kazna je kazna zatvora do jedne godine. Ako je kazneno djelo počinjeno iz nehaja, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora do šest mjeseci. Posljedica nesavjesnog postupanja navedenih osoba šteta je koja se očituje u pogoršanju ili narušenju zdravlja pacijenta. S obzirom na to da djelo može počinuti samo doktor medicine ili doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik, radi se o *delictum proprium*. Navedene osobe ne poduzimaju neku medicinsku djelatnost (poduzimaju je na nepodoban način ili nepodobnim sredstvom) kao što su pregled, operacija (uključujući i transplantaciju), terapija, umjetna oplodnja, rehabilitacija. Transplantacija organa, koliko god bila *modus* liječenja, ne može se u cijelosti izdvojiti iz grupe kirurških zahvata jer je i sama po svojoj prirodi operacija.

Nesavjesno liječenje obuhvaća i slučajeve samovoljnog liječenja ako je došlo do posljedice jer je postupanje bez pristanka pacijenta u suprotnosti s pravilima struke.¹⁴³

Da bi se radilo o kaznenom djelu nesavjesnog liječenja, nužno je ispunjenje svih zakonom predviđenih pretpostavki. Na jednoj strani mora postojati činjenje ili nečinjenje liječnika, a na drugoj strani mora nastupiti posljedica, odnosno šteta za zdravlje pacijenta te između počinjene radnje, odnosno njezina propuštanja i nastale posljedice, tj. štete mora postojati uzročna veza. Posljedice iz stavka 1. moraju biti prouzročene nehajem počinitelja.¹⁴⁴ Objekt radnje ovog kaznenog djela je pacijent. Pacijent podrazumijeva i bolesnu i zdravu osobu.

Nesavjesni postupci doktora medicine ili doktora dentalne medicine ili drugog zdravstvenog radnika koji se odnose na nepodobno sredstvo ili način liječenja grube su povrede profesionalnih pravila postupanja koja su na prvi pogled očita, uočljiva i različita od općepriznatih pravila znanosti i struke. Takve su radnje, primjera radi, postavljanje dijagnoze bez pregleda i obrade pacijenta, nepoznavanje terapijskih postupaka, prekoračenje maksimalne doze anestetika i lijekova. Sredstvom se smatraju lijekovi, pojedini instrumenti koji se uvode u tijelo pacijenta te upotreba različitih kemijskih supstancija. Načinom liječenja smatraju se svi medicinski postupci učinjeni radi uspostavljanja dijagnoze, liječenja, kirurških zahvata te rehabilitacije.¹⁴⁵ Doktor medicine ili doktor dentalne medicine ili pak drugi zdravstveni radnik, bilo činjenjem ili pak nečinjenjem, nesavjesno postupi ako ne poštuje pravila medicinske znanosti i struke, a pogotovo ako poduzima određen medicinski zahvat za koji i sam zna da nije dovoljno stručan. Neprimjenjivanje mjera za zaštitu bolesnika od-

nosi se na nepoduzimanje kompletne brige za zdravlje pacijenta, nepoduzimanje preventivne brige, neprovođenje liječničkog nadzora nad drugim podređenim zdravstvenim djelatnicima.¹⁴⁶ Zanimljivo je spomenuti presudu koja se odnosi na štetnu posljedicu povezanu s pacijentom sa zatajenjem rada bubrega: (...) *Izvan nesavjesnosti ili neprimjerenog postupanja liječnika događaj je u kojem su za nepunih tjedan dana u listopadu 2001. 23 pacijenta na dijalizi izgubila živote. Utvrđeno je kako je uzrok smrti ili u otopinama ili u dijalizatorima te se u ovom slučaju nije moglo govoriti o propustu liječnika, već isključivo Baxtera i Plive kao i njihovih odgovornih osoba zbog uvoza neispravnih dijalizatora.*¹⁴⁷

Kako bismo mogli utvrditi da je počinjeno kazneno djelo nesavjesnog liječenja prilikom učinjenog operativnog zahvata, odnosno da nema kaznenog djela, moramo znati postoji li odobrenje za davanje anestezije i uopće pristanak na sam operativni zahvat, je li u određenom slučaju odabrana prikladna anestezija za konkretnog pacijenta, je li operacija bila nužna, postoji li valjan pristanak pacijenta, odnosno pristanak člana njegove uže obitelji, odnosno zakonskog zastupnika na poduzimanje operativnog zahvata, jesu li napravljene sve potrebne pretrage prije donošenja odluke o poduzimanju operativnog zahvata, jesu li bili ispunjeni svi uvjeti za davanje anestetika, jesu li prije poduzimanja ikakva zahvata ispitane sve mogućnosti i okolnosti koje mogu povećati rizik od operacije, jesu li anestezija i operativni zahvat obavljani sukladno načelima suvremene medicinske znanosti i prakse, je li na brz i adekvatan način spriječen nastanak štetnih posljedica koje se pripisuju radu anesteziologa ili kirurga, je li anestezija uzrok smrti pacijenta ili je ona samo ubrzala smrtni ishod.¹⁴⁸

Nužno je razlikovanje pojmova u odnosu na pogoršanje bolesti i narušenje zdravlja.¹⁴⁹ Pogoršanje bolesti odnosi se na već bolesnu osobu kojoj se vremenski period ozdravljenja produžava čime je sam uspjeh liječenja oslabljen. Narušenje zdravlja termin je koji se primjenjuje na zdravu osobu koja je bila podvrgnuta nekom medicinskom zahvatu. Narušenje zdravlja može se odnositi na živog davatelja organa za transplantaciju. Nesavjesno liječenje, blanketno kazneno djelo, delikt je povređivanja jer je u njemu sadržana i posljedica koja je počinjenjem djela nastupila u vidu pogoršanja bolesti ili narušenja zdravlja pacijenta. Za nesavjesnost liječenja mogući su kao način počinjenja i namjera i nehaj, a nehaj je isključivo način počinjenja ako je nastupilo pogoršanje bolesti ili narušenje zdravlja.¹⁵⁰

Ako je kaznenim djelom nesavjesnog liječenja prouzročena teška tjelesna ozljeda drugoj osobi ili je postojeća bolest znatno pogoršana, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora do tri godine.¹⁵¹ Ukoliko je istim kaznenim djelom prouzročena osobito teška tjelesna ozljeda drugoj osobi ili je kod druge osobe došlo do prekida trudnoće, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina,¹⁵² a ako je prouzročena smrt jedne ili više osoba, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od tri do dvanaest godina.¹⁵³

¹⁴¹ Kazneni zakon, NN br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

¹⁴² Odredbe ovog članka odgovaraju čl. 240. KZ/97 istog naziva. Više o tome vidi: Roksandić Vidlička, S. 2010. Aktualna pitanja pojedinih kaznenih djela protiv zdravlja ljudi u svjetlu donošenja nacrtu izmjena hrvatskog kaznenog zakona, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. 1, No.1, prosinac 2010., str. 93-146.

¹⁴³ Turković, K.; Novoselec, P.; Grozdanić, V.; Kurtović Mišić, A.; Derenčinović, D.; Bojanić, I.; Munivrana Vajda, M.; Mrčela, M.; Nola, S.; Roksandić Vidlička, S.; Tripalo, D.; Maršavelski, A. 2013. *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, str. 240.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Više o tome vidi: Turković, K.; Novoselec, P. 2007. *Posebni dio Kaznenog prava*, Zagreb, str. 257-260.

¹⁴⁶ Pavlović, Š. 2007. Kaznena odgovornost doktora medicine i doktora stomatologije zbog nesavjesnog liječenja, *Hrvatska pravna revija*, siječanj 2007., str. 71.

¹⁴⁷ Ibid., str. 71.

¹⁴⁸ Pejaković, V.; Lukić, M. 1981. Kirurške intervencije i kazneno djelo nesavjesnog liječenja. *Pravni život*, Beograd. br.8-9/1981., str. 68.

¹⁴⁹ Čl. 181. st. 1. KZ-a.

¹⁵⁰ Isto navodi i Turković, K.; Novoselec, P. 2007. *Posebni dio Kaznenog prava*, Zagreb, str. 260

¹⁵¹ Čl. 181. st. 1. KZ-a

¹⁵² St. 3. ibid.

¹⁵³ St. 4. ibid.

Potrebno je reći kako kazneno djelo nesavjesnog liječenja obuhvaća i postupanje doktora medicine - kirurga u slučaju nedopuštenog uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela, međutim ako bi se takvo postupanje kirurga kvalificiralo prema kaznenom djelu nesavjesnog liječenja, moglo bi se dogoditi i da ne dođe do ostvarenja bića kaznenog djela. Naime, za postojanje kaznenog djela nedozvoljenog uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela, ne traži se nastup posljedice u vidu pogoršanja bolesti ili narušenja zdravlja pacijenta, a što je uvjet za postojanje kaznenog djela nesavjesnog liječenja. Prema tomu, kirurg bi bio kazneno odgovoran kad bi, primjera radi, za nedozvoljeno presađivanje dijelova ljudskog tijela odgovarao prema kaznenom djelu nesavjesnog liječenja, samo ako bi izvršenom transplantacijom nastupilo pogoršanje ili narušenje zdravlja pacijenta. Ako kod učinjene transplantacije ne postoji pristanak primatelja organa, neće se raditi o kaznenom djelu nedozvoljenog presađivanja dijelova ljudskog tijela, već o kaznenom djelu nesavjesnog liječenja s obzirom na to da ne postoji pristanak pacijenta na takav operativni zahvat.

6. BIOETIČKA NAČELA KOD PRESAĐIVANJA LJUDSKIH ORGANA

Pacijentu je dijagnosticirana moždana smrt. Na koji način obitelji, u vrijeme najveće boli zbog gubitka bližnje osobe, priopćiti mogućnost o darivanju organa njihova preminulog člana. Kako obitelji objasniti da će takvim humanim činom spasiti život jednoj ili čak više osoba? Čini se jako teško. Međutim, nažalost, i to je dio liječničke struke. Liječnici prvenstveno prije takva razgovora moraju obitelji ostaviti malo vremena kako bi uopće prihvatili vijest i samu činjenicu o smrti njihovog najbližeg. Humanije je razgovor o priopćenju i uzrocima smrti te razgovor o mogućoj donaciji organa obaviti zasebno od dvaju liječnika.¹⁵⁴ Intenzivist će obitelji reći da je pacijentu utvrđena moždana smrt, a transplantacijski koordinator će, pod uvjetom da se preminula osoba ne nalazi na listi nedarivatelja organa,¹⁵⁵ tražiti pristanak za darivanje organa. U razgovor obitelji i transplantacijskog koordinatora mogu se uključiti njegov liječnik, psiholog, svećenik ili socijalni radnik.¹⁵⁶ Nužno je obitelji jamčiti kako će se prema tijelu pokojnika odnositi s dužnim poštovanjem, da se ne izlažu nikakvim troškovima, a da sam operativni zahvat u vidu eksplantacije organa neće prolongirati ugovorenu sahranu i da neće poružniti pokojnika. Ipak, još uvijek većina se obitelji kod nas rijetko odluči na darivanje organa preminule osobe. Za pretpostaviti je da se nameće više razloga, nepovjerenje u zdravstveni sustav i liječnike, naročito u vezi s presađivanjem organa, neznanje o mogućem darivanju organa, nepovjerenje i sumnja u sam postupak presađivanja organa, bojazan za izgled pokojnika, ali i vjersko uvjerenje.¹⁵⁷ Međutim, u odnosu na druge, naša država pokazala je u tom pogledu veliku humanost i svijest o darivanju organa. Prema podacima Eurotransplanta iz 2011. godine, Republika Hrvatska bila je prva država po broju darivatelja organa na milijun stanovnika unutar zemalja članica Eurotransplanta.¹⁵⁸

Dopušta li vjera transplantaciju organa?¹⁵⁹ Jedno su vrijeme neki predstavnici Katoličke Crkve zastupali teoriju da je presađivanje organa sakaćenje organizma smatrajući da pojedini organ izvan organizma nema po svojoj naravi nikakva smisla i nikakve svrhe s obzirom na to da je potpuno apsorbiran cjelinom organizma kojem pripada. Pojedinaac nije tu zbog društva, već je društvo tu zbog pojedinca.¹⁶⁰ Papa Pio XII. još je davne 1952. godine zastupao načelo totaliteta (*pars propter totum*) po kojem je dopušteno "sakaćenje" vlastitog organizma ako će se pomoći bolesnima.¹⁶¹ Papa Ivan Pavao II. zastupao je tezu kako je sve što može poslužiti životu grijeh pokopati,¹⁶² transplantaciju nazvao novim načinom služnje ljudskom rodu,¹⁶³ a nemoralnim ocijenio trgovanje organima riječima: *Moralno je neprihvatljivo svaka praksa koja bi išla za trgovinom ljudskih organa ili bi ih smatrala robom zamjene ili prodaje jer upotrijebiti tijelo kao predmet znači vrijeđati dostojanstvo ljudske osobe.*¹⁶⁴ Godine 1984. pozdravio je davatelje krvi i organa riječima: *Cijenim osobito cilj koji vas je ujedinio i pokrenuo, tj. promicati i ohrabrivati tako plemenit i zaslužan čin kao što je davanje vlastite krvi ili vlastitog organa onoj braći kojima je to potrebno.*¹⁶⁵ Zanimljivo je spomenuti kako crkveni poglavar, Papa, ne može i ne smije biti darivatelj organa jer se navodi da su papini organi relikvije.¹⁶⁶

Pogledajmo kakva su stajališta u odnosu na transplantaciju još neke vjere.¹⁶⁷ Pravoslavna crkva odobrava doniranje organa, tkiva i krvi jedino pod uvjetom da će doniranje organa spriječiti bolest i pomoći ozdravljenju osobe. Židovi su stava da je osoba, ako je sposobna i ako je u mogućnosti, obavezna dati svoj organ pod uvjetom da svojim humanim činom spašava život drugog čovjeka. Islam je doniranje organa dopustio tek 1983. godine, samo uz unaprijed potpisan pristanak.

Etički i moralni stavovi oko presađivanja organa moraju se poštovati i cijeniti. Kod transplantacije prednost se mora dati darivatelju *ex cadavere*, a nikako prvo darivatelju *ex vivo*. Živom darivatelju organa mora se objasniti što to za njega znači i koje može imati posljedice nakon eksplantacije organa, ukoliko pristane, potpisuje slobodni i informirani pristanak koji može sve do početka operativnog zahvata povući. Nedopustivo je uzimanje organa od osoba koje su nesposobne dati svoj pristanak. Kod transplantacije prednost se mora dati darivatelju *ex cadavere*, a nikako prvo darivatelju *ex vivo*. Problemi koji se mogu javiti kod preminulog darivatelja uglavnom su povezani s nastupom i uzrokom smrti, ali i sumnjom u samu činjenicu smrti.

¹⁵⁹ Više o tome vidi: Božić, V. 2012. *Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta*. Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu, str. 191-200.

¹⁶⁰ Predstavnik takve teorije Papa Pio XII. Cadoré, B. 1995. *Un don de générosité*. u: *Lumière et vie* 225. str. 55.; Isto i *Služba božja*, liturgijsko pastoralna revija. 2008. godina XLVIII. Split. br. 3. Tomašević, L.; Pelčić, G. *Etičko-kršćanski stavovi o transplantaciji organa*, str. 229-260.

¹⁶¹ Kuničić, J. 1967. *Je li dopuštena transplantacija nekih organa*. *Svesci* 1/1967. str. 62-66. preuzeto iz Tomašević, L.; Pelčić, G. *Etičko-kršćanski stavovi o transplantaciji organa*.

¹⁶² Pope John Paul II. Address to International Congress on Transplants. <http://www.cin.org/pope/oragan-transplant-cloning.html> (pristupljeno 15.11.2015.).

¹⁶³ Pope To group on organ transplants: New way of sharing life with others. <http://www.priestsforlife.org/magisterium/91-06-20popeorgantransplant.htm> (pristupljeno 15.11.2015.).

¹⁶⁴ Ivan Pavao II. 2001. Govor sudionicima Međunarodnog kongresa o transplantaciji, Glasnik hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva, br. 4/2001.

¹⁶⁵ Ivan Pavao II. 1984. Govor davaocima krvi i organa. 2.8.1984.g. Insegnamenti di Giovanni Paolo II. VII/2. str.157-158. Isto i Tomašević, L.; Pelčić, G. *Etičko-kršćanski stavovi o transplantaciji organa*, str. 229-260. Isto i Pozaić, V. *Presađivanje dijelova tijela*, str. 20-35.

¹⁶⁶ Više o tome vidi: Božić, V. *Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta*. Ibid.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁵⁴ „Liječnik koji je u bolničkoj zdravstvenoj ustanovi, a izvan jedinice intenzivnog liječenja, utvrdio smrt bolesnika, o istom obavještava osobu odgovornu za prikupljanje tkiva.“ Čl. 8. Pravilnika o postupku obavještavanja o smrti osoba koje dolaze u obzir kao darivatelji dijelova ljudskog tijela zbog presađivanja u svrhu liječenja. NN br. 152/05

¹⁵⁵ Čl. 6. st. 2. Pravilnika, ibid.

¹⁵⁶ Više vidi u: Žgrablić, N. *Dobivanje dozvole za eksplantaciju organa*.

¹⁵⁷ Više o najčešćim razlozima zbog kojih obitelji odbijaju donaciju organa u: Žgrablić, N., ibid.

¹⁵⁸ Prema statistici Eurotransplanta. Newsletter Transplant of the Council of Europe. Glas Koncila 46. 1951.

7. ZAKLJUČAK

Doniranje organa od *ex vivo* donora treba imati pod velikom kontrolom te provoditi prema načelu doniranja organa samo između osoba koje su u rodbinskoj vezi. Valja razmisliti da osobni podatci o darivatelju i primatelju organa ne budu stroga profesionalna tajna, nego da takvi podatci budu dostupni navedenim osobama *inter partes*. *Ex vivo* transplantacija i *ex cadavere* transplantacija trebaju biti vršene prema pravilima struke i u skladu s pozitivnim pravnim propisima. Uvriježeno je mišljenje kako se za novac može kupiti sve, pa tako i zdravlje, međutim jednim velikim dijelom za takvo javno mnijenje su krivi mediji. U javnosti se potiče ljude na doniranje vlastitih organa poslije smrti, ali i optužuje kompletan zdravstveni sustav za koruptivna djela, dakle ljudi su u strahu, pod oprezom i sumnjom.

Illegalna prodaja ljudskih organa najviše ugrožava najsiromašniju i najnezaštićeniju populaciju ljudi. Trgovanje ljudskim organima, jednom riječju, trgovanje je ljudskom bijedom. Novac zarađen prodajom ljudskih organa prljav je novac. U novi kazneni zakon uvrštena su tri kaznena djela koja se odnose na nedopušteno presađivanje ljudskih organa i trgovanje ljudskim organima. Dva kaznena djela, čl. 106., trgovanje ljudima i čl. 107., trgovanje dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zametcima, nalaze se među kaznenim djelima protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva, a treće kazneno djelo, čl. 182., nedozvoljeno uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela, unutar je kaznenih djela protiv zdravlja ljudi. Radi se o različitim kaznenim djelima kojima s gotovo istim ciljem - kriminalizacijom nedopuštenog presađivanja dijelova ljudskih organa, ali s različitim objektom. Kod prvih dvaju kaznenih djela objekt kaznenog djela osoba je kojom se trguje, a u trećem kaznenom djelu objekt kaznenog djela ljudski su organi, tkiva i stanice. Trgovanje organima, tkivima i stanicama pojam je koji je, može se reći, širi od pojma trgovanja ljudima u cilju nedopuštenog presađivanja dijelova ljudskog tijela, dok trgovanje ljudima radi uzimanja dijelova tijela sadrži više oblika iskorištavanja te se može smatrati širim pojmom od trgovanja organima. Prema kaznenom djelu (čl. 106. KZ-a) trgovanja ljudima u cilju trgovanja organima, odnosno odstranjivanja organa, žrtva, s obzirom na to da je na takav čin prisiljena, ne podliježe kaznenoj odgovornosti, ali osoba koja oglašava dostupnost svojeg ljudskog organa, tkiva, stanice, zametka ili fetusa radi ponude ili traženja novčane naknade ili druge koristi, čini kazneno djelo jer to čini dobrovoljno. U skladu s navedenim, smatra se da bi i mjere za provođenje suzbijanja počinjenja navedenih djela trebala biti različita.

Kazneno djelo trgovanja ljudima predstavlja različite oblike iskorištavanja ljudi, jedan od oblika je trgovanje s ciljem odstranjivanja organa čime je učinjena povreda temeljnih ljudskih prava, dok su kaznenim djelom trgovanja dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zametcima inkriminirane sve radnje koje se odnose na trgovanje ljudskim organima, kao i nuđenje, traženje, davanje i primanje novčane naknade ili druge koristi. I jedno i drugo kazneno djelo čini se s izravnom namjerom samo radi stjecanja financijske koristi. S jedinom razlikom, trgovci mogu ostvariti zasigurno po nekoliko puta veće iznose od osobe koja je prodala svoj organ. Pojam *radi zarade*, u odnosu na trgovanje ljudskim organima u kontekstu posrednika i pomagača, može se odnositi na dio ostvarene imovinske koristi osobe koja prodaje svoj organ, može biti izravno plaćena od kupca organa, a može se raditi dogovorom (koji uključuje i realizaciju) s trećom osobom.

Kazneno djelo *trgovanje ljudima* prema čl. 106. KZ-a navodi kvalificirani oblik počinjenja djela o kojem će se raditi ako je kazneno djelo trgovanja ljudima počinjeno prema dje-

tetu ili je kazneno djelo počinila službena osoba u obavljanju svoje službe ili je počinjeno u odnosu na veći broj osoba ili pak je svjesno doveden u opasnost život jedne ili više osoba, za razliku od kaznenog djela *trgovanja dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zametcima* prema čl. 107. KZ-a u kojem nije propisan kvalificirani oblik počinjenja djela, a trebao bi biti. Naime, s obzirom na to da je u nadležnosti liječnika i zdravstvenih ustanova vađenje i presađivanje ljudskih organa, trebalo bi propisati kvalificirani način počinjenja djela ako doktor medicine, doktor dentalne medicine ili drugi zdravstveni radnik izvadi ili presađi ljudski organ, tkivo, stanicu, zametak ili fetus, a znao je ili je morao i mogao znati da je za njega darivatelj dobio novčanu naknadu ili drugu korist.

Novi Kazneni zakon propisao je po prvi put kazneno djelo trgovanja dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zametcima kao poseban i najgori mogući oblik iskorištavanja ljudi. Nastavno, navedenim prijedlozima i njihovom provedbom korak smo bliže uspješnijem suzbijanju nedopuštenog uzimanja i presađivanja dijelova ljudskog tijela i samog trgovanja ljudskim organima. Može se zaključiti da su analizirana kaznena djela, djela kojima se vrijeđaju ljudsko dostojanstvo, sloboda i zdravlje ljudi, a sva imaju zajednički nazivnik koji obuhvaća presađivanje organa i trgovanje ljudskim organima, dakle time i ljudima, pa se samim po sebi nameće potreba razmišljanja o donošenju Zakona o suzbijanju trgovanja ljudima.

